

จักรรูปชัยชนะ
ถึงมณฑลศรีบูรณ์

ความเลือมสลาย
ของกลุ่มอำนาจเดิม
ในภาคใต้

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์

คณะกรรมการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำและปัญหา

ในสมัยอยุธยาถัดลงไม่เหมือนราชบุรีหรือหนองบูรี แม้ว่าถัดลงเป็นเมืองหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่กับราชอาณาจักรอยุธยาถัดตาม ความแตกต่างนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการที่ถัดลง ไม่ได้ขึ้นกับราชธานีโดยตรง ในขณะที่หนองบูรีและราชบุรี ขึ้นกับราชธานีโดยตรง นั่นเป็นเพียงอาการภายนอกที่ไม่สู้สำคัญนักของความแตกต่างเท่านั้น

มองภาพที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์เอเชีย-ตะวันออกเฉียงใต้คือ อำนาจปกครองของพระมหาจักรี ในศูนย์กลางหนึ่ง ๆ เมื่อเนื่องด้วยเทียนที่ถูกจุดขึ้นในห้องมีด แสงสว่างหรือพระราชน้ำาจมีอย่างเข้มข้นแต่เพียงในอาณาบริเวณที่ใกล้กับองค์พระมหาจักรี หรือดวงเทียนนั้น ยังไกลออกไปเพียงไรแสงเทียนหรือพระราชน้ำาจยังส่องลับ จนกว่าจะไปเผชิญกับดวงเทียนอีกดวงหนึ่งที่จุดสว่าง ณ อีกที่หนึ่ง แสงสลับจากเทียนดวงแรกจึงกล่อย ๆ สว่างขึ้นเมื่อเข้าใกล้เทียนดวงที่สอง และตรงที่ซึ่งแสงสลับของเทียนสองดวงชนกันนั้น คืออาณาเขตที่บอกไม่ได้แต่ชัดว่าเป็นของใครหรือใคร เป็นนายอย่างแท้จริง นี่คือเด่นของความขัดแย้งและสังคม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นแทนของพระราชน้ำาจ มากขึ้นกว่าส่วนที่อยู่ใกล้ดวงเทียนหรือพระราชน้ำาจ (ดู Leach , 1960) อาณาบริเวณเหล่านี้เรอาจเรียกได้ว่า เป็นรัฐชาญของ

เกาะภูเก็ตเป็นดินแดนหนึ่งที่อยู่ในสภาพดังกล่าว เพราะฉะนั้นหากจะเปรียบเทียบเกาะภูเก็ตหรือเมืองถัดลงกับ “เมือง” อื่น ๆ ที่ขึ้นอยู่กับราชอาณาจักรอยุธยาแล้ว ก็จะใกล้เคียงความจริงกว่าที่จะเปรียบเทียบกับมาริดิค, ปีตตาเน หรือระแหง

บทความนี้ได้เสนอในการสัมมนาประวัติศาสตร์ถัดลง เมื่อวันที่ 11-15 มีนาคม 2527 ณ ศาลาประชาคม จังหวัดภูเก็ต

การศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองของดินแดนในรัฐชาญของเหล่านี้ จึงไม่สามารถกระทำได้โดยพิจารณาจากศูนย์กลางของราชอาณาจักร เพราะแรงกลมที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ไว้ไปนานนั้น เกือบจะไม่ได้เปลี่ยนอัตราความเข้มของแสงที่ชายขอบอันลับวนนี้เลย เช่นเดียวกับการเปลี่ยนราชสมบัติกันในอยุธยาถัดกันไม่มีผลกระทบถึงการเมืองของเกาะภูเก็ตให้สังเกตเห็นได้

ความเป็นรัฐชาญของเกาะภูเก็ตคือ ฯ สลายลงเมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ทำการปฏิรูปการปกครอง นับเป็นครั้งแรกที่ตัวแทนของอำนาจจากส่วนกลางได้มาปรากฏอย่างชัดเจนในเกาะภูเก็ต กองทัพ กองเรือ ระบบราชการ ระบบการศึกษา การคุณนาคน ฯลฯ ซึ่งรัฐบาลสร้างขึ้น ทำให้เกาะภูเก็ตเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามอย่างแท้จริง เช่นเดียวกับรัฐชาญของอื่น ๆ ความเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ของเกาะภูเก็ตมีผลกระทบต่อการเมืองภายในของตนเองอย่างลึกซึ้ง

บทความนี้มุ่งประสงค์ที่จะศึกษาอย่างขยาย ๆ ถึงกลุ่มอำนาจที่กุมอำนาจจากการเมือง (ซึ่งย่อรวมถึงเศรษฐกิจด้วย) ของเกาะภูเก็ตก่อนหน้าการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อให้เข้าใจว่ากลุ่มอำนาจนี้ได้อำนวยมาอย่างไร สืบทอดอำนาจท่านกลางความผันผวนทางการเมืองของรัฐชาญของอีก ฯ และเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนนโยบายของศูนย์อำนาจต่าง ๆ อย่างไร ในอีกด้านหนึ่ง บทความนี้ต้องการจะสำรวจว่ากลุ่มอำนาจที่ดังอยู่ในเกาะภูเก็ตนี้ถูกผลกระทบจากการปฏิรูปการปกครองและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างไร คำตอบของคำถามทั้งหมดนี้คงจะกลุ่มเคลือ หยาบและมีช่องโหว่มากมาย เพราะอันที่จริงแล้ว นักเรียนประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นต่างหากที่จะสามารถศึกษาและให้คำตอบอันมีคุณค่าต่อปัญหาเหล่านี้ได้

เกาะภูเก็ตในฐานะรัฐชาญของ

เกาะภูเก็ตตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของราชอาณาจักรไทย ความห่างไกลนี้ไม่ได้มีความหมายแต่เพียงระยะทางเท่านั้น

แต่หมายถึงปัจจัยทางภูมิศาสตร์ด้วย ที่ว่าเขาก็อัญเชิญก่อนกลางของ cabinสมุทรทำให้การติดต่อระหว่างฝั่งตะวันตกและตะวันออกเป็นไปได้ยาก เส้นทางที่เจ้าพระยาสุรินทรชาตัดเพื่อส่งอาหารไปยังฝั่งตะวันออก (เพื่อนบ้านถ่ายไปยังกรุงเทพฯ) ก็ไม่ช่วยให้ຄ่างและเกาะภูเก็ตได้รับความสะดวกในการติดต่อกับฝั่งตะวันออกมากนัก เมนเดล การประมูลภาษีในรัชกาลที่ 3 ก็ยังปราบภูเก็ตไม่มีผู้ใดขอประมูลภาษีในหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตก เพราะการคุณนาคนไม่ดีพอ จนถึงพ.ศ. 2433 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จฯ ลงพระองค์ทางคุณนาคนบก ก็ยังคงลำบากอย่างมาก ปราบภูเก็ตต้องทรงช้างเพื่อข้ามภูเก็ต 31 แห่ง (สุนทร หริรักษ์, 2518: 11-12) สภาพเช่นนี้ดำรงมาตั้งแต่ครั้นโภสินทร์ดังที่กับปัตตันໄลท์ได้รายงานว่า “ไม่มีทางน้ำติดต่อระหว่างชายทะเลสองฝั่งบนภาคสมุทรนี้ได้สะดวก การขนส่งและเส้นทางอาหารจากฝั่งตะวันออกซึ่งเป็นสาหัสที่ใกล้ชิดของศูนย์อำนาจในสุนันำเจ้าพระยาจึงทำเก็บไว้ได้อาหารและน้ำจากอาชีวกรรมทางทะเล ความยากลำบากในการคมนาคมทำให้ฝั่งตะวันตกไม่ค่อยมีผู้คนอาศัย ตลอดทางจากมะติดจนถึงตัวป่าบ้านแม้ว่ามีแรดคุกอยู่มาก แต่ก็เก็บไม่มีคนอาศัยอยู่” (John Anderson, 1965: ภาคพนวกหน้า 53) การที่ต้องอาศัยแต่เส้นทางเดินเรือเพียงอย่างเดียวนี้ ทำให้อำนาจของสุนันำเจ้าพระยาที่มีเหนือเกาะภูเก็ตขึ้นอยู่กับว่าจะมีอำนาจควบคุมมะติดและตะนาวศรีได้เพียงใด เส้นทางเดินเรือจากมะติดถึงเกาะภูเก็ตทำได้สะดวกและในพุทธศตวรรษที่ 23 ปราบภูเก็ตใช้เวลาเพียง 12 วันเท่านั้น (Adrien Launay, 1920: 81) อาย่างไรก็ตาม แม้ว่าในเวลา ก่อนที่อัญเชิญเสียมาริเต็มและตะนาวศรีไปเก็บเม่นในราชวงศ์อลอง-พญา อำนาจของอัญเชิญที่มีเห็นอเมืองท่าทั้งสองนี้ก็คงไม่ค่อยมั่นคงนัก อันเป็นเหตุให้พระราชนายิกมีมองนี้แก่ฟรั่งเศส ยิ่งเมื่อได้สรุป เสียงเมืองทั้งสองนี้ไปแล้ว อำนาจของอัญเชิญและต้นรัตนโภสินทร์ที่จะควบคุมเกาะภูเก็ตย่อมมีน้อยลง และหากกรรชนาลกางด้วยการจะให้มีเพิ่มขึ้นก็ต้องลงทุนทั้งด้านการบริหาร การคุณนาคน และการยกทัพแสดงกุณภานิหารอยู่เป็นประจำ อันเป็นการสั่นเปลือย nokจากนั้นควรกล่าวด้วยว่าแม้เส้นทางเดินเรือจากมะติดถึงเกาะภูเก็ตอาจทำได้สะดวกแต่ในยามที่ขาดศูนย์อำนาจที่แข็งแกร่ง อำนาจระยะเบี้ยนในแคนช่องแคบมะละกา ทะเลฝั่งตะวันตกของ cabin ศูนย์ก็ต้องไปด้วยโทรศัพต์ ซึ่งมีหลักฐานของไทยอยู่ที่เก็บปืนป้อมที่เป็นครั้งคราวตลอดมา และนี่ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ความสะดวกในการเดินเรือจากมะติดถึงเกาะภูเก็ตอันครรานไปไม่น้อย ในหัวเมืองฝั่งตะวันออกซึ่งมีการคุณนาคนสะดวกกว่า รัฐบาลอัญเชิญเคยเพิ่งปูทางสำราญที่เป็นทางเดินเรือสำราญที่สำคัญที่สุดในประเทศไทย แต่ตัวเวรจ์เป็นเวลานานถึง 30 ปี (ปีนเวลาก่อนที่น่านภูมิว่าอาชญากรรมของภัยตัวร้ายก็อันทุกองค์

ของอัญเชิญ) (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41; 207-209) เพราะฉะนั้นส่วนใหญ่ของประวัติเกาะภูเก็ต จึงขึ้นอยู่กับศูนย์อำนาจในสุนันำเจ้าพระยาแต่เพียงในนามเท่านั้น

ความไม่สงบของภูเก็ตนั้นนิว่าเป็นแต่เพียงทางด้านการคมนาคมอย่างเดียว ความไม่สงบทางเศรษฐกิจมีส่วนทำให้เกาะภูเก็ตเป็นรัฐชาติของตั้งอัญเชิญและรัตนโภสินทร์ไปด้วย ริบจากการที่ทั่วชาวยังฝั่งทะเลตะวันตกมีประชากรอยู่จำนวนมาก เพียงเท่านี้ก็ทำให้ไม่เป็นแหล่งที่สามารถเลี้ยงคนเองได้ในทางเศรษฐกิจ เพราะไม่สามารถผลิตอาหารได้เพียงพอในโภคแล่งผลิตข้าวสำคัญอยู่ทางฝั่งตะวันออก (ซึ่งไม่มีเส้นทางน้ำถ่ายสินค้าที่กินระหว่างบรรทุกสูง เช่นข้าวข้ามมาฝั่งตะวันตกได้สะดวก) เพราะฉะนั้นจากหลักฐานเท่าที่พบได้ในดังสมัย ชาพบว่าเกาะภูเก็ตต้องอาศัยอาหารและเครื่องอุปโภคจากศูนย์อำนาจอื่นซึ่งสามารถติดต่อทางทะเลได้สะดวก ในกระบวนการอสังหาริมทรัพย์ขาดผลผลิตดีบุกนกเกาะภูเก็ตให้แก่ฟรั่งเศสนั้น ไทยเรียกร้องให้ฟรั่งเศสต้องรับผิดชอบส่วนเรือจากฝั่งโจรมพลาดอย่างน้อยปีละสามယังเกาะภูเก็ต เพื่อนำสินค้าเครื่องอุปโภค มาจำหน่ายด้วย อันเป็นข้อสัญญาที่ทางเจ้าหน้าที่บริษัทฟรั่งเศสเห็นว่าอาจทำให้บริษัทดีไซปรีบได้ (ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ 41: 282 และ 313-316) ในพ.ศ. 2356 แม้ว่ามีประชาชนไปตั้งบุรีภูมิคำเนาหนาแน่นที่พังงา แต่ก็ปราบภูเก็ตไม่สามารถผลิตข้าวได้พอกิน พระราวิเชียรภักดีซึ่งดำรงตำแหน่งพระยาถลางต้องจัดคนคุมดำเนินไปปั้นข้าวที่เกาะปีนังบ้าง เกาะลังกawiบ้าง (จ.ร. 2-9 จ.ศ. 1175)

สินค้าสำคัญจากเกาะภูเก็ตคือดีบุก ซึ่งส่วนหนึ่งคงต้องใช้เส้นทางข้ามคุณนาคนอยู่กับน้ำดังต่อไปนี้ แต่ฟรั่งเศสตัวร้ายที่ 18-19 แล้ว เพราะหลักฐานของจังหวัดล่าว่าแหล่งที่มาของดีบุกจากอาเซียจะวันออกเดิมได้ก็ตามพรลิติก (Paul Wheatley, 1966: 85) แต่ดีบุกเป็นสินค้าที่กินระหว่างบรรทุกสูง เพราะฉะนั้นปริมาณของดีบุกซึ่งอาจจะไหลไปสู่กรีฑาราชจึงไม่น่าจะมีมากนัก กับปัตตันไลส์ซึ่งเคยอยู่ที่ถูกเป็นเวลา 4 เดือนในเวลาอ่อนพ.ศ. 2331 รายงานว่าการขนส่งดีบุกจากถลางไปยัง“สยาม” (ซึ่งเข้าใจว่าคือจีนเมืองท่าไชยาเพื่อส่งต่อไปยังกรุงเทพฯ) นั้นต้องใช้การบังคับจ้างไฟริห์กันใส่ป่าเดินไปเป็นเวลาถึง 30 วัน (Anderson, 1965: ภาคพนวกหน้า 67) และงานประชาการที่มีอยู่น้อยในดินแดนฝั่งตะวันตกก็บังคับอยู่ในด้วยว่าจะมีปริมาณดีบุกไหลจากภูเก็ตไปยังฝั่งตะวันออกมากไม่ได้ และด้วยเหตุดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจที่พบว่า เมื่อบริษัทตะวันตกเข้ามาค้าดีบุก รัฐบาลที่อัญเชิญจึงพร้อมจะให้บริษัทของตัวร้ายหรือฟรั่งเศสผูกขาดดีบุกในเกาะถลาง มากกว่าการขนมาสู่เมืองท่าอัญเชิญและทำการค้าดีบุกเอง และด้วยวิธีนี้รัฐบาลย่อมได้อาภิจากบริษัทฟรั่งเศสต่อไปต่อไปสะดวก (แม้ว่าไม่เต็มเม็ดเดือน

หน่วย) กว่าการหาสำหรับอย่างเต็มที่ด้วยการเข้าไปจัดการเองอย่างใกล้ชิด (เบรี่ยนเทียนกับการที่รัฐบาลไทยผูกขาดการผลิตพริกไทยที่นี่ครึ่งหนึ่งในศตวรรษที่ 23 และที่จันทบุรีในศตวรรษที่ 24) เหตุฉะนั้นจึงอ่อนล้าได้ว่าการเพิ่มความสำคัญของดีบุกในตลาดโลก ก็ยังไม่ทำให้เกษตรภูเก็ตเปลี่ยนสถานะจากรัฐชาขอนมาเป็นรัฐส่วนในของราชอาณาจักรอยุธยา ซึ่งการใช้แรงงานมุ่งไปทางการผลิตดีบุกมากเท่าไร รัฐชาขอนเหล่านี้ก็ยังผลิตอาหารได้ไม่พอกินมากขึ้นท่านนั้น และยิ่งดองพืชผักข้าว ซึ่งเดินทางมาโดยทางเรือจากศูนย์อำนาจอื่นมากขึ้นท่านนั้น จึงเท่ากับยังผลักให้เกษตรภูเก็ตห่างออกไปจากศูนย์อำนาจในสุ่มน้ำเจ้าพระยาขึ้นไปอีก

เท่าที่ผ่านมาทั้งหมดนี้ เรายังคงรู้สึกว่ารัฐชาขอนภูเก็ตจะเฉพาะในเมืองที่สัมพันธ์กับศูนย์อำนาจในสุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่ขึ้นชื่อว่ารัฐชาขอนแล้ว ก็มักจะต้องมีส่วนสัมพันธ์กับศูนย์อำนาจมากกว่าหนึ่งศูนย์เสนอ ในบางกรณีอาจเป็นความสัมพันธ์ทางการเมือง บางกรณีทางศาสนาและวัฒนธรรม บางกรณีทางเศรษฐกิจ ด้านต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ในชีวิตคนท่า ๆ กับชีวิตของหน่วยทางการเมือง

มูลค่ามีส่วนทำให้เส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทรเสื่อมลง (เมื่อว่าเส้นทางเหล่านั้นยังถูกใช้เพื่อการค้าเดินน้อย และเพื่อกิจการอื่น ๆ สืบมาจนถึงศตวรรษที่ 25 ก็ตาม) ส่วนใหญ่ของการค้าระหว่างมหาสมุทรอินเดียและทะเลเลจีนอาซับเมืองมะละกาเป็นแหล่งกลาง และอาซับเส้นทางทางทะเล (คุนิช อิเยวาริวิช, 2527: 81–86) เพราะฉะนั้นหากรัฐชาขอนภูเก็ตเคยมีความสัมพันธ์ก่อนข้างไกลชิดกับศูนย์อำนาจให้ทางฝั่งตะวันออก ความสัมพันธ์นั้นก็สลายลงเมื่อมะละการุ่งเรืองขึ้น ยิ่งกว่านั้นอาจเป็นไปได้ด้วยว่ามะละกาในฐานะศูนย์อำนาจดึงดูดเกษตรภูเก็ตให้เข้าไปผูกพันด้วยอิทธิพลทางการเมืองและศาสนาของมะละกาอย่างมีเด่นที่สุด ไม่ใช่แค่ทางการเมืองและศาสนาของเกษตรภูเก็ตและไทรบุรี หลากหลายลักษณะในสมัยหลังเกษตรภูเก็ตและไทรบุรีนั้นมีความเกี่ยวข้องกันทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างก่อนข้างมาก จนอาจกล่าวได้ว่าทั้งสองรัฐนี้อยู่ใน“โลกทางการเมือง”อันหนึ่งอันเดียวกัน (ดูข้างหน้า) โภเม พิรีสก์กล่าวว่าเมืองท่าทาง “ผู้แพ้โภ” ของสหานิเวศเมือง กือตะนาวศรี ตลาด ตรัง และไทรบุรี แต่คุณมีอ่อนไหวทางเมืองไทรบุรีว่ามีความสำคัญกว่าตลาดและตรังเป็นอันมาก (Tomé Pires, 1944: 103–106 และคุนิช, 2527: 93–94) หลังการสถาปัตย์ของมะละกา โปรตุเกส วิลลันดา และอังกฤษ จึงมาสถาปัตย์ของเป็นศูนย์อำนาจทางตอนใต้ของเกษตรภูเก็ตสืบมา และมีหลักฐานถึงความผูกพันของเกษตรภูเก็ตกับศูนย์อำนาจทั้งสามนี้ทั้งสิ้น บ้างก็ในเมืองที่ถูกยกให้เป็นแหล่งผูกขาดดีบุก บ้างก็ในเมืองที่มีการเมืองทั้งภายในและระหว่างเกษตรภูเก็ตกับศูนย์อำนาจอื่น

ควรกล่าวด้วยว่าหลังจากการสถาปัตย์ของราชอาณาจักรมะละกาจนถึงการสถาปนาเป็นนังและสิงคโปร์ของอังกฤษ ศูนย์อำนาจต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วนั้นไม่มีศูนย์กลางอยู่ในช่องแคบมะละกา และเกิดความผันผวนทางการเมืองในอาณาจักรเวล่าน้ออย่างมาก ความผันผวนทางการเมืองเหล่านี้ก็มีผลกระทบถึงเกษตรภูเก็ตอยู่บ้าง ดังที่หลักฐานสมัยโบราณดังนี้รัตนโกสินทร์เป็นดั่นมาจะชี้ให้เห็น

ในทางเหนือของเกษตรภูเก็ต นอกจากศูนย์อำนาจในสุ่มน้ำเจ้าพระยาแล้ว ยังมีศูนย์อำนาจของพม่าซึ่งให้ความสนใจดินแดนฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรเป็นครั้งคราว เมื่อใดก็ตามที่พมาย้ายอำนาจลงมาถึงปากน้ำอิรวดีและสาลวินเช่นในพุทธศตวรรษที่ 21 และ 24 พมายึดที่ท่าที่จะอ้างอานาจของตนเหนือดินแดนแถบด้านตั้งแต่การยึดอัตรัตนหรือเชิงกรานของพระเจ้าตะเบงเวที นานั่นถึงศึกกลาง 2352 อาจพิจารณาอย่างเป็นกลางได้ว่าคือความพยายามจะสถาปนาอำนาจของพม่าลงเหนือดินแดนที่“ไม่เป็นของใคร” กรณีของพระเจ้าออลองพญาเป็นตัวอย่างที่ดี ในพ.ศ. 2298 พระเจ้าออลองพญาได้เมืองพิม จากนั้นจนถึงพ.ศ. 2302 ที่ได้เป็นใหญ่ในพม่าตอนใต้ทั้งหมดรวมทั้งรัฐพยัชจันชลยในมะริด และตะนาวศรีด้วย แต่ก็ไม่ได้รักษาเมืองทั้งสองนี้ไว้ ไทยจึงกลับเข้าไปตั้งใหม่ แต่ในพ.ศ. 2307 ที่โปรดให้มีกองทัพมาปราบทางแม่น้ำกองทัพนั้นก็เสียด้วยมีดทั้งมะริดและตะนาวศรีได้ ทั้งยังเสียมาจนถึงมิลวัน เมืองกระะ ระนอง ตลอดจนชุมพร และไซยา (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 6: 287–312) และจากนั้นเป็นดั่นมากก็อีกช่วงระยะเวลาที่พมาย้ายอำนาจสถาปนาอำนาจของตนแข่งกับไทยในหัวเมืองชายทะเลแห่งตะวันตกจนถึงศึกกลางครั้งที่ 2 ผลจากการสังครามอันยืดเยื้อนี้ มีต่อดินแดนแถบด้านตั้งอย่างมาก มีทั้งชาวไทย นลาญ และชาติอื่นได้พำนານมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนแถบนี้เพื่อหารดีบุก แต่ทั้งไทยและพม่าต่างก็ส่งทัพไปปล้นสะคมกวดต้อนชุมชนเหล่านี้เป็นครั้งคราว เพราะเป็นดินแดนที่พิพาทกัน (รายงานของกัปตันໄลท์ใน Anderson, 1965: ภาคพนวกหน้า 54) นายกรอฟฟ์รายงานว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บนแผ่นดินใหญ่ต่อรองช่องแคบระหว่างคลองและคานสมุทรนั้นมีความระแวงจนแปลงหน้า เพราะความที่ต้องเผชิญกับสิ่งที่ไม่คาดคิดและพยายามอยู่ตลอดเวลา (John Crawfurd, 1967: 8)

นอกจากศูนย์อำนาจของตนแล้ว ยังมีศูนย์อำนาจของน้ำดี ลักษณะน้ำดีที่เข้ามานี้อิทธิพลเหนือเกษตรภูเก็ตอยู่ไม่น้อย ศูนย์อำนาจย้ายที่ครัวกล่าวด้วยแรงกดดันไทรบุรี หลักฐานที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูเก็ตและไทรบุรีก็คือความสัมพันธ์ผ่านการสมรสระหว่างจอมรังและบุตรีของ “นราธุณ” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2:

497) แห่งเมืองไทรบูรี คำว่า “มະทุນ” นี้ทำให้ทราบได้ว่ากรรยาของชุมชนนั้นเป็นบุตรสาวของเจ้าเมืองไทรบูรีองค์ใดองค์หนึ่งเนื่องจากหลังรัชกาลสุดต่านอัลเดินมุการามชาห์ อันเป็นสุดต่านไทรบูรีองค์ที่ 14 (ในมะโรงมหาราชศักดิ์บันมลาย แต่เป็นที่ 15 ในพงศาวดารเมืองไทรบูรีฉบับภาษาไทย) เป็นต้นมา เป็นธรรมเนียม “ยกชื่อศพ” สุดต่านทุกองค์ว่า “มະรุสุน” (ซึ่งไทยกรุงเทพฯ ออกรสึบเป็นภาษาทุน) อย่างโดยอย่างหนึ่ง (ดู Abdullah Hj. Musa Lubis, 1965: 215-217) และเข้าใจว่าด้วยอิทธิพลของเมืองไทรบูรีนั้นเองที่ทำให้ชุมชนร้างจะกลายเป็นต้นคระภูลของกุ่มอำนาจที่มีความสำคัญในเกาะภูเก็ตสืบมาอีก 1 ศตวรรษ (ดูข้างหน้า) เหตุที่ไทรบูรีมีอิทธิพลเหนือเกาะภูเก็ตอย่างมากในช่วงประมาณศตวรรษที่ 23 นั้นก็ เพราะ ไทรบูรีเป็นแหล่งชุมชนชนที่ใหญ่ที่สุดในอาณาบริเวณที่มีการคมนาคมถึงเกาะภูเก็ตได้สะดวก รายงานของกปดันกลาสสก์ว่าไทรบูรีมีประชากรถึง 40,000 คน และเป็นที่ทำการเพาะปลูกได้ตั้งแต่ในแหล่งมลาย (Anderson, 1965: 51) ในขณะที่ตลาดในพ.ศ. 2327 ก่อนหน้านี้จัดศึกถลางและอู่ในสภาพที่รุ่งเรืองที่สุดอยู่แล้ว มีประชาชนตามรายงานของกปดันฟอร์เรสท์อยู่เพียง 12,000 คน (Anderson, 1965: 130) อย่างไน้ ไทรบูรีเคยแสดงอำนาจของตนให้ปรากฏในเกาะถลางด้วยการส่งกองทัพมาขึ้นเกาะถลางไว้ได้ แม้เมื่อถูกชาวถลางขับไล่ออกไปแล้วก็วนนำงของไทรบูรียังอ้างเก่ากปดันໄลท์ว่าจะสามารถช่วยกำลังคนได้ถึง 8,000 หากอังกฤษคิดจะยึดเกาะภูเก็ต (Anderson, 1965: 68-69 และประชุมพงศาวดารภาคที่ 2: 498) เกาะและทะเลจากถลางถึงมีมูลน้ำที่คุ้งเป็นเขตผลประโยชน์ของไทรบูรีอยู่ ทั้งไทร์และสก็อตทุนส่วนของเขารายงานตรงกันว่าไทรบูรีอ้างสิทธิเป็นเจ้าของ และได้ให้ภูนนางของตนเองเป็นเจ้าภาษีเก็บอากรรังนกอิกต่อหนึ่ง มีเรือเล็กชาวไทรบูรี 1,000 ลำ และประชาชนอีก 4,500 คนเก็บรังนกและปลิงทะเลอยู่ทุกปี (Anderson, ภาคผนวกหน้า 57-58 และ 62) แม้รายงานของฝรั่งสองคนนี้ไม่น่าเชื่อดีอนัก เพราะต่างก็ต้องการแสดงความไม่มีกรรมสิทธิ์ของไทยเหนือตินเดนแทนนี้ แต่ก็มีหลักฐานไทยชี้ให้เห็นว่าพบกลาญจากไทรบูรีเป็นผู้เก็บรังนกอยู่เป็นส่วนใหญ่ในเกาะแก่เดบดี (จ.ร. 2-9 จ.ศ. 1175) และรัฐบาลกรุงเทพฯ ก็ได้เดือนญุญาตให้พระยาภัยณุราษน์อย่างสุดต่านแห่งไทรบูรีซึ่งวิวาทกับพชัยได้เป็นนายอากรรังนกฝ่ายทะเลเดชะวันตก (จ.ร. 2-14 จ.ศ. 1176)

อ>y่างไรก็ตามควรกล่าวด้วยว่า ไทรบูรีองค์เป็นรัฐบาลของช่องด้วยการเมืองที่เหนือติน ฯ ที่เหนือติน และบุกทะลวงเข้ามาใน “โลกการเมือง” ของตน อันเป็นการคุกคามไทรบูรีองค์ เช่นในปีพ.ศ. 2313 พวณบุกสิ่งไทรบูรีเข้าใจนี้และปล้นไทรบูรีอย่างหนัก พวณ

วิลันดาติดตามพวณบุกสิ่งไทรบูรีเพื่อปราบปรามและกลับสถาปนาอำนาจของตนในช่องเด่นมะละกาใหม่ ที่เป็นการคุกคามทั้งไทรบูรีและอังกฤษด้วย (Anderson, 1965: 30 และ D.K Bassett, 1965: 184) ในคราวศึกถลางครั้งแรก สุดต่านแห่งไทรบูรีเชื่อแน่ว่าไทยต้องพ่ายแพ้แก่พม่าอีกหนึ่งเมื่อครั้งพ.ศ. 2310 สุดต่านอันดูลาห์จึงส่งอาสาไปช่วยพม่าที่ล้อมถลางอยู่ แต่ในขณะเดียวกันเพื่อความไม่ประมาทก็ได้ส่งใบบอกไปกรุงเทพฯ ไว้เพื่อเอาด้วยด้วย (Bassett, 187) เมื่ออังกฤษสถาปนาปีนัง และไทยจากกรุงเทพฯ ได้ขยายอำนาจเข้าควบคุมไทรบูรีอย่างใกล้ชิดขึ้น โดยอาศัยเมืองครา ความเป็นสุนย์อำนาจที่สำคัญประจำจังหวัดของไทรบูรีที่มีหนึ่งเกาะภูเก็ตซึ่งมีชื่อ “ไทรบูรี” ไป

สุนย์อำนาจประจำจังหวัดอันหนึ่งซึ่งเข้ามาแทนที่ไทรบูรีคือด่วนครศีธรรมราชเอง อันที่จริงครศีธรรมราชได้เคยเป็นผู้ปกคล้องและเกาะภูเก็ตตลอดมาในสมัยอยุธยา (กล่าวตามรายงานของไทร์ ดู Anderson, 1965: ภาคผนวกหน้า 58) อย่างไรก็ตาม อำนาจนี้หลุดลอยไปนับตั้งแต่เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งพระยาอินทรวงษาอัครมหาเสนาบดีมาตั้งกองเรือรักษาส่วนราชการในเขตหัวเมืองชั้นของครศีธรรมราชตั้งแต่ราชปี 2319 เป็นต้นมา รัชกาลที่ 1 โปรดให้พระยาธรรมไตรโลกมาแทนเมื่อพระยาอินทรวงษาซึ่งแก่อนิจกรรมเมื่อคราวผลัดแผ่นดิน และหลังจากพ.ศ. 2328 เจ้าพระยาสุรินทรชา ก็ได้ถูกลดในตำแหน่งผู้ว่าราชการ 6 หัวเมือง สืบมาจนราชปี 2350 (ดูสุนทร, 2518: 21) ศึกถลางครั้งที่สองและความเข้มแข็งของเข้าพระบานคร (น้อบ) ทำให้ครศีธรรมราชได้โอกาสในการคุกคามหัวเมืองชายทะเลเดชะวันตกอิกโนบายของรัฐบาลกรุงเทพฯ ต้องการให้หนกรมีที่ตั้งทางฝั่งตะวันตกด้วยเพื่อช่วยเป็นกำลังในเวลาพม่ายกทัพลงมา จึงได้ยกตั้งกฎราชกิจสหกามาชื่นนคร เพราเมรีรายสูรหอบนหนึ่งกับสหกามและกษักราเกณฑ์แรงไป “อาศักดิ์ตั้งบ้านเรือนไว่น้อย อู่ ตรังภูราเป็นภาคภูมิ” (จ.ร. 2-6/6 จ.ศ. 1173) และในช่วงเวลาที่รัฐบาลถลางยังไม่ได้กำหนดนโยบายแน่นอนว่าจะจัดตั้งเมืองถลางหลังศึก 2352 ชื่นใหม่อย่างไน้ ที่ปรากฏหลักฐานว่าครศีธรรมราชได้พยาบาลวิ่งต้นกันเข้ามายังชั้นผู้ใหญ่ เพื่อให้กรุงบังคับกฎลูกขุบให้มีองค์กรฯ เป็นศูนย์จัดตั้งถลางชั้นใหม่ของ ซึ่งหมายความว่าเมืองคราจะมีอำนาจคุ้มครองถลางอย่างที่เคยเป็นมาในสมัยอยุธยา (จ.ร. 2-4 จ.ศ. 1174) อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งแข่งตีระหว่างสหกามและคราอย่างหนึ่ง กับตลาดที่เปิดกว้างขึ้นแก่ต่างประเทศอย่างหนึ่ง ทำให้ครศีธรรมราชในฐานะสุนย์อำนาจประจำจังหวัดไม่สามารถมีอิทธิพลเหนือเกาะภูเก็ตได้อย่างเต็มข้าม เนื่องจากในพ.ศ. 2354 นั้นเอง รัชกาลที่ 2 ก็ตัดสินพระทัยด้วยตั้งเมืองถลางชั้นใหม่โดยให้หลวงยังระบบด้วย

เมืองตะกั่วทุ่งได้เป็นพระวิเชียรภักดีเจ้าเมืองคลาง แต่ยังไหตั้งอยู่ที่พังงา ก่อน ทั้งสูที่ได้รับสารตราคำนำดังหลวงยกระดับตรามีเมืองตะกั่วทุ่งนี้ก็หาใช่มีองค์กรไม่ แต่เป็นกรรมการเมืองสงขลา (จ.ร. 2-6/5 จ.ศ. 1173)

อำนาจประจำลั่นอีกอย่างหนึ่งที่จะมาสัมพันธ์กับการเมืองภายในของเกาะภูเก็ตคือเอกชนอังกฤษ ที่ต้นที่สุดคือปัตตันแพรนช์-ไลท์ ไม่ว่าจะเป็นในระยะแรกเมื่อเข้ายังมิได้เป็นพนักงานของบริษัทอินเดียด้วยวันออก หรือเมื่อเข้าได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเป็นนั้งของบริษัทแล้วก็ตาม แรงจูงใจสำคัญของบุคคลผู้นี้ต้องมาคือผลประโยชน์ส่วนตัวของเขารอง "ไลท์เป็นพ่อค้าเอกชนที่มีผลประโยชน์ทางการค้าอย่างกว้างขวางในฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร ในระยะเวลาที่มีทั้งข่าวลือและสถานการณ์ที่เป็นเรื่องว่า วิลลันดาและ/หรือพรั่งเศษจะเข้ามายังบ้านอำนาจในเดือนเดือนนี้ ไลท์มองเห็นความหมายของผลประโยชน์ของตนเอง อาจจึงพยายามเรียกร้อง ผลักไส ทั้งด้วยการไปปิดดดกโงเงาก่อทุกฝ่าย เพื่อให้บริษัทอังกฤษดินแดนใต้เดินหนีเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้าของเขารอง ดังที่เขาได้วางเดินให้บริษัทฯ ยึดปากน้ำไทรบุรี คลาง มะริด กลับมายังใหม่ และปัจจุบันที่สุด (R.Bonney, 1965: 153-154)

โจรสลัด ซึ่งมีชูกชุมในบ้านที่ขาดศูนย์อำนาจแข็งแกร่งสำหรับปกปักษ์เรียนและความสงบในท้องทะเลและน้ำ จนบันไปก็เป็นอำนาจประจำลั่นอีกอย่างหนึ่งซึ่งน่าจะมีผลต่อการเมืองภายในของเกาะภูเก็ตเอง ไม่มีหลักฐานก่อนสมัยรัตนโกสินธรว่าเจ้าเมืองคลางจะจัดการอย่างไรกับสลัดเหล่านี้ แต่ในต้นรัตนโกสินธรัตน์ พระยาคลางอาศัยอำนาจของศูนย์อำนาจใหญ่ให้ช่วยป้องผลประโยชน์ของเกาะภูเก็ตจากเหล่าโจรสลัด ดังที่มีหลักฐานว่า พระยาคลางได้ร้องเรียนเรื่องน้ำมายังกรุงเทพฯ และทางกรุงเทพฯ ก็ได้สั่งเจ้าพระยานครจัดการดูแล (จ.ร. 2-9 จ.ศ. 1175) เข้าใจว่านี่เป็นแบบแผนที่เคยเป็นมาในการตอบโต้สลัดเท่าที่เกาะภูเก็ตจะสามารถทำได้ นั่นก็คืออิงเข้าหาศูนย์อำนาจที่มีอยู่บนแผ่นดิน ไม่ว่าเป็นศูนย์อำนาจใหญ่ หรือศูนย์อำนาจประจำลั่นก็ตาม เพื่อขอความคุ้มครองจากสลัดมະละกา ไทรบุรี พม่า ปั้นัง จังมีความหมายด้วยรัฐชาบทอบคลางไม่น้อยไปกว่าครึ่งรัฐรวมราช อุรุยา หรือกรุงเทพฯ และในบางกรณีอาจมีมากกว่าด้วยซ้ำ

ในแห่งการเมือง รัฐชาบทอบด้วยเผชิญความผันผวนมากกว่าศูนย์กลาง เพราะดังที่กล่าวแล้วว่านี่เป็นเดือนของความชัดเจ็บระหว่างศูนย์อำนาจต่างๆ ทั้งยังเป็นเดือนที่นักผจญภัยเดียง崎จะเข้ามาสร้างความผันผวนต่างๆ เพื่อประโยชน์ของตนด้วย อิทธิพลทางการเมืองในรัฐชาบทอบจึงเป็นอิทธิพลที่ผสมปนเปื้องศูนย์อำนาจต่างๆ

นางด่าง ๆ สภាពากทางการเมืองที่ครอบงำเกาะภูเก็ตตลอดมาในประวัติศาสตร์จนถึงเมื่อเพียงไม่นานมานี้ก็อยู่ในลักษณะของความชัดเจ็บ ความคุณค่าและผลประโยชน์ของศูนย์อำนาจต่างๆ ทั้งใหญ่และเล็ก และย่อมไม่มีปัญหาอันใดที่ว่าการเมืองภายในของเกาะภูเก็ตคงจะก่อตัวของตนองต่อสภาวะทางการเมืองชั่นนี้ด้วย

นอกจากในด้านการเมืองแล้ว ในแห่งของวัฒนธรรมและสังคมก็มีลักษณะผสมปนเปื้อง กลุ่มเคลื่อ ไม่เด่นชัดเช่นเดียวกัน ประชานชนของคลางนั้นประกอบด้วยชาติพันธุ์ที่หลากหลายนับด้วยตัวไทย นลาญ คริสตเดียนหลายชาติพันธุ์เข้าเชื้อสายโปรตุเกส วิลลันดา ฝรั่งเศส รวมทั้งที่อพยพมาจากฝั่งจีนมาลังชิ่งจากเป็นเชื้อสายโปรตุเกสหรือเป็นชาววินเดี้ยงได้ (Launay, 1920: 22-23 และ 81-83) นอกจากนี้มีหลักฐานว่าในปลายของยุคชาตินี้ชาวอินเดียจากฝั่งจีนมาลังชิ่งได้เป็นคริสตเดียน อพยพเข้ามายังพื้นที่นูกุและเกาะภูเก็ตอีกด้วย (Anderson, 1965: ภาคพนวกหน้า 63) ในระยะประมาณต้นรัตนโกสินธร์เป็นต้นมานี้ชาวจีนเข้ามายังเดาคลุงแร่และจะพากันหลังไทรเข้ามายังบ้านที่มีตลาดดีบุกของชาติพันธุ์ในสมัยหนึ่งนั้นเฉพาะเมืองภูเก็ตมีประชากรจีนมากกว่าชาวพื้นเมืองเสียงอึก (เช่นในพ.ศ. 2407 มีจีนผูกปี 7,002 คน เก็บเงินผูกปีได้ถึง 17,505 เหรียญ ในขณะที่ก่อนหน้านั้นไม่นานเงินส่วยที่เรียกเก็บจากส่วยเต็มตัวนั้นมีเพียง 46 เหรียญเท่านั้น คูสุนทร, 2518: 40) แต่ในขณะเดียวกันประชากรของเกาะคลางมีความผันผวนมากเนื่องจากสังคมและภาวะการทำการทำเหมืองดีบุก ทำให้มีการอพยพออกและเข้าเกาะได้อย่างง่ายๆ ในพ.ศ. 2327 ซึ่งมีรายงานว่าประชากรชาวเกาะคลางมีจำนวน 12,000 คนนั้น เพียงปีเดียวเมื่อเกิดศึกคลาง ครั้งแรกก็ลดลงไปเป็นอันมาก เพราะจำนวนทหารในกองทัพของพม่านี้เพียง 3,000-4,000 คนเท่านั้น หลังสังคมครั้งนั้นแล้ว ปรากฏตามรายงานของไลท์เกี่ยวกับประชากรของตำบลต่างๆ รวมกันแล้ว คูหมื่นมีจำนวนไม่ถึง 2,000 คน (Anderson, 1965: ภาคพนวกหน้า 48 เป็นต้นไป) หลักฐานทั้งของไทยและฝรั่งกล่าวถึงเกาะคลางหลังศึกคลางครั้งที่สองไว้ว่าดังนี้ เทบจะหาประชากลุ่มนี้อ่อนแปรอยู่บนเกาะไม่ได้ ครอบครองล่าอาสาว่าคลางมีประชากรน้อยมากและไม่ค่อยได้เพาะปลูกอะไร (Crawfurd, 1965: 9) และเมื่อว่าเมื่อตั้งกรรมการเมืองคลางขึ้นใหม่ในพ.ศ. 2354 แล้ว ก็ยังคงไม่ได้ยกมาตั้งที่ทำการในเกาะ แต่ให้รวมรวมผู้คนอยู่ที่พังงาไปก่อน เพราะกำลังผู้คนไม่เพียงพอ (จ.ร. 2-9 6/5 จ.ศ. 1173) ครั้นมาถึงรัชกาลที่ 3 การเดินโดยอย่างรวดเร็วของเมืองภูเก็ตกลับเป็นเหตุให้ประชากรบนเกาะคลางเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นหัวเมืองใหญ่ที่สุดในชาบสี่แห่งเดียวตั้งในเวลาต่อมา ชาวคริสตเดียนที่เคยอยู่ล่างในสมัยหนึ่งก็ได้อพยพหนีความผันผวนทางการ

เมืองออกไปจากคลางในราชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี หนึ่งในบรรดาชาวคริสตียนเหล่านี้คือมาร์ตินา โรเชลล์ชายด้วยศรีเป็นท้าวศรีอ่อนรับใช้ของสุกต่านไทรนูรี และได้ตอกเป็นภารยาของໄลท์ซึ่งอ้างว่าเนื่อง เป็นเจ้าหลุ่งไทรนูรีในกาขหลัง และขอได้ให้กำเนิดบุตร değ์ໄลท์จึง ๕ คน (E.H.S.Simmonds, 1966: 215-216)

ความหลากหลายของประชากรและการย้ายอพยย้ายเข้า อย่างรวดเร็วของประชากรนี้เอง ที่ทำให้วัฒนธรรมของประชาชนบนเกาะคลางนี้ผสมปนเปกันอย่างมากมาแต่โบราณ ความโดยเดียวของเกาะคลางทั้งที่ล่าัวแล้ว ก็มีส่วนช่วยให้การผสมกันทางวัฒนธรรมนี้เกิดขึ้นได้ง่ายด้วย มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสได้เคยบันถึง วัตรปฏิบัติของชาวคริสต์เย็นในเกาะคลางและบางคลื่ว่าผิดเบน แ昏 และไม่มีความรู้ในการปฏิบัติตามแบบคริสต์เย็นเลย (Launay, 1920: 81-83) ໄลท์รายงานว่าประชาชนบนเกาะเป็นพื้นบุศลิมและ “สยาม” (คือพุทธศาสนา) กล่าวคือไม่กินหมูเหมือนบุศลิม แต่กินเนื้อพุทธรูปเหมือนไทย (Anderson, 1965: ภาคพนวนหน้า ๕๘) จนถึงเมื่อวันที่ ๖ เดส์จีประพาสก็ยังพบว่า มีคนไทยไปบ้านดีอิสลามมาก แต่ก็พูดภาษาไทยไม่ได้ (สุนทร, ๒๕๑๘: ๑๓-อันที่จริงก็ไม่จำเป็นต้องพูดได้ แต่เนื่องจากชาวบุศลิมในภาคใต้จำนวนมากเป็นประชาชนเชื้อสายมลายู จึงทำให้เกยชินที่จะผูกพันศาสนาเข้ากับชาติพันธุ์) เห็นเดียวกันที่มิชชันนารีฝรั่งเศสกล่าวถึงชาวคริสต์ว่า “พวคนี้มีการกริบากิ่งสยามกิ่งคริสต์เตียน” (ผู้เขียนเชื่อว่าการผสมปนเปกันวัฒนธรรมเช่นในสมัยหลังก็มีมากเห็นกันในวัฒนธรรมของชาวภูมิภาคปัจจุบัน นับเป็นการสืบเนื่องของแนวโน้มทางวัฒนธรรมที่มีมานานเป็นศตวรรษ)

คนที่มีด้านค้าทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่างกันเหล่านี้ล้วน เข้ามานี้ส่วนอยู่ในการเมืองระดับท้องถิ่นอย่างทั่วหน้า จนร้าง (หรือยอมรับความต้องการที่ความของคุณสุนีย์ ราชภัณฑารักษ์) แต่งงานกับธิดาสุลต่านแห่งไทรนูรี พระคลาง(เงิน)เป็นเชื้อสายชาวมัธราส (สุนีย์, ๒๕๑๗: ๙๒) และคงนับถือศาสนาอิสลาม จึงได้ตั้ง “ແບກ” ในท้องถิ่นเป็นการเมืองเอาไว้ (จดหมายหลวงอุดม-สมบัติ: ๑๑๖-๑๒๑)

ในฐานะรัฐบาลของชั่งแวดล้อมอยู่ด้วยศูนย์อำนาจทางลักษณะ กลุ่มอำนาจในคลางย่อมดำเนินนโยบายเพื่อความปลอดภัยของตนเอง และเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนเองได้มากที่สุด เพื่อ ใจว่าลดอัตราภัยคุกคามของภัยคุกคามที่ต้องการจะได้มีการดำเนินนโยบาย เช่นนี้ตลอดมา ทั้งในด้านที่แอบอิงศูนย์อำนาจของตน ที่อ่อนเพื่อความปลอดภัยหรือผลประโยชน์เฉพาะหน้า หรือในด้านที่จะปลูกตัวจากศูนย์อำนาจหนึ่งไปสู่ศูนย์อำนาจอื่น จดหมายฉบับในเอกสาร

เมืองคลางก็ชี้ให้เห็นว่าชั้นปักร่องในคลางเรียกหา “ที่พึง” อัน ๆ เพื่ออาหาร เครื่องอุปโภค อาวุธ แหล่งรับซื้อดินบุก และการปักกันภัยจากพม่า นอกจากราชธานีคือกรุงเทพฯ ออย่างไรก็ตามหลักฐานเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายเช่นนี้ไม่ค่อยได้พูดบ่อยนัก แต่ทว่ามีกรณีชี้ว่าหลักฐานพอกสมควรเกี่ยวกับกรณีเช่นนี้ครั้งหนึ่ง ในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งดูเหมือนจะสะท้อนให้เห็นความพยายามของรัฐบาลของในการอิงแอบศูนย์อำนาจที่หลักคลาง ตามจังหวะที่จะอำนวยประโยชน์แก่กลุ่มผู้นำของภาคภูมิภาค

ในพ.ศ. ๒๓๑๖ นายเจนส์ สถาอดได้เขียนจดหมายถึงผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่เบงกอลว่า “ผู้ว่าราชการ” เมืองคลางขอให้คนเสนอเงื่อนใจดังต่อไปนี้ไปยังบริษัทอินเดียประจำวันออก นั้นก็คือ “หากอังกฤษจะชี้ดีเออธีป/ไทรหนีอีกจะดำเนินการและเมืองขึ้นคลาง ไปเสีย และส่งกำลังมาไว้ท้านานความพ่ายแพ้ใจ ๆ ของสยาม ในอนาคต (ในอันที่จะยึดคืน) ตัวเขาเองก็จะยกคลางให้อังกฤษ ให้ครอบครองอย่างสงบ และสัญญาจะทำความพอกใจให้แก่ พลเมือง โดยมิใช่ก่อนใจเพื่อช่วยให้ทำการได้ซ้ำขึ้น เขาก็ขอรับดังนี้”

๑. หนึ่สินทั้งหมดที่มีกันยกด้วยสยามโดยประชาชนของภาคนี้เป็นอันยกเลิกหมด นั้นก็คือการค้าทางเดินทางค้าปีที่เจ้าเมืองต้องส่งก็เป็นอันพ้นไป

๒. ยกเลิกไฟร์ทลวงและไฟร์ส่วนเดิมตัวทั้งหมด “ทุกคนจะมีสิทธิ์ครอบครองผลผลิตจากแรงงานของตน”

๓. จะปล่อยให้มีการครอบครองทรัพย์สมบัติส่วนด้วยไป และหนึ่สินกันเองในเกาะคลางก็ยังคงไม่เป็นโน้ม

๔. บริษัทอังกฤษมีสิทธิ์เก็บส่วนแบ่งจากผู้ทำเหมืองได้ แต่ต้องน้อยกว่าที่ยกด้วยสยามเรียกเก็บอยู่

๕. ตัวเจ้าเมืองนั้นขอเป็นผู้ว่าราชการของบริษัทด้วย และมีสิทธิ์ได้ส่วนแบ่งดินบุก ๕ ภาราทุก ๆ ๑๐๐ ภาราที่มีการส่งออกหรือจะจ่ายเป็นเงินแทนก็ได้ในมูลค่า ๑๖๐ เหรียญ

๔๗

ผู้ว่าราชการเมืองคลางวิจิตรในบริษัทรับตอบรับ “ไฟร์ ความเป็นอยู่ของตนและครอบครัวจะขึ้นอยู่กับการปกป้องชี้ขาด อาจได้รับจากอังกฤษ...” (Anderson, 1965: ภาคพนวนหน้า ๖๐ เป็นต้นไป)

เราไม่รู้เลยว่ามีเหตุการณ์อันใดอยู่เบื้องหลังความพ่ายแพ้จะปลูกตัวออกจากศูนย์อำนาจของคริสต์ธรรมและชนบุรีในครั้งนี้ แม้แต่บุคคลที่เป็นเจ้าเมืองก็ไม่แน่ชัวร์คือใคร อาจเป็นพระคลางที่ได้รับแต่ด้วยมาจากการเจ้าราสุริวงศ์ก็ได้ (ดูสุนีย์, ๒๕๑๗: ๑๔๐)

เหตุการณ์ท่านองนี้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในรัชกาลที่ 1 มีรายงานของนายໄลท์ว่าผู้ว่าราชการเมืองถลางในขณะนั้นชื่อ“เจ้า-พระยาสลาว” ໄลท์บรรยายว่าเป็นคนชั่วชาติสุดคนหนึ่ง “ซึ่งได้ยกฐานะตนขึ้นสูง ได้ด้วยการเนรคุณ การหลอกหลวง มากกรรมและการปล้นสะดม” ได้ส่งคนมาถึงเขาว่าในถลางหน้าหมากเขาจะส่งเรือและกองทหารจำนวนหนึ่งไปยังถลางเจ้าเมืองนั้นก็พร้อมจะยกเงาให้แก่อังกฤษ และต้องการแลกเปลี่ยนกับบี้ยดึงเพียงเดือนน้อยเท่านั้น (Anderson, 1965: ภาค พฤษภาคม หน้า 59) นายสืบทอดชื่อเป็นหุ้นส่วนของໄลท์ก็มีบันทึกถึงรัฐบาลเบงกอลซึ่งได้รับเมืองพ.ศ. 2328 ว่า“พระยาพิมล”ต้องการโอนภาระถลางให้อังกฤษ ถ้าได้ผลตอบแทนที่มีประโยชน์ (Anderson, 1965: 131)

ข้อมูลจากบุคคลทั้งสองนี้ไม่ค่อยน่าเชื่อถือนัก เนื่องจากໄลท์มีความประดานาจะดึงบริษัทอุบลฯให้เข้ามายืดดินแดนແ penet ที่เขามีผลประโยชน์ทางการค้าอยู่ดังที่ได้กล่าวแล้ว ทั้งตัวໄลท์เองก็เคยมีเรื่องนาดหมายอย่างมากกับผู้สำเร็จราชการเบงกอลที่ส่งมาจากกรุงเทพ (นั้นก็คือพระยาธรรมไตรโลก และขอให้สังเกตว่ามิได้มีเรื่องกับพระยาพิมล และในหลักฐานนานาแห่งแสดงว่าเขามีเพื่อนกับพระยาพิมลด้วย) ตัวໄลท์เองกล่าวถึงความอยุติธรรมและการกดขี่ของผู้สำเร็จราชการเบงกอลที่ทำให้“ผลเมืองโกรธแค้น...จนกระทั่งเรียกร้องอย่างดัง ๆ ให้ม้าหัวนำฯจ่อหน้าเมืองเกาะไปเสีย จะเป็นพม่า นลาญหรือฝรั่ง ที่ไม่สำคัญอีกแล้ว เพราะสภาพของตนจะเลวร้ายไปกว่าที่เคยศัตรูใด ๆ ก็ไม่ได้อีกแล้ว” (Simmonds, 1966: 215 และคู่เรื่องเดียวกัน: 213-214 กับ Bonney, 1965: 141) อีก一方 ใจความ มีรายงานที่รับรองบางส่วนของข้อมูลจากໄลท์ ในพ.ศ. 2322 นักพฤกษาศาสตร์ชาวเดนมาร์กซึ่งเป็นนักคณิตศาสตร์ได้นำมาถึงภาระถลาง เขายังได้พบໄลท์ที่ภาระนี้แต่ก็เรียกว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างໄลท์และ“เจ้าเมือง” (ซึ่งอาจหมายถึงพระยาอินทรวงษา บุนนาคผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่เร่งรัดดูแล) ไม่ถือว่าได้รับการยอมรับ แต่ก็มีความสำคัญอย่างมากที่เรียกว่า “เจ้าเมือง” (Simmonds, 1966: 214) ส่วนในการพิจารณาไม่พอยกไปร่วมกับพระยาธรรม-ไตรโลกนั้น คงมีส่วนที่ทำความไม่พอใจกับพระราชนิริจ เพราะมีรายงานอีกว่าได้ถูกกลบยิงแต่ไม่ตาย ต้องหนีขึ้นไปสร้างที่พักเป็นถ่ายอยู่ปากพระ (Simmonds, 1966: 215) ในกรณีที่ถูกกลบยิงที่เที่ยวจังหวัด พระยาอินทรวงษาและพระยาธรรมไตรโลกนี้ ด้วยความที่เที่ยวจังหวัด พระยาพิมลซึ่งผู้พันอุบลฯ ที่เป็นกลุ่มอำนาจของภาระถลางโดยการสมรส ความแตกตัวระหว่างໄลท์และบุนนาคที่ถูกส่งจากเมืองหลวงอาจสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอริของพระยาพิมลซึ่งเป็นเพื่อนของเขานี้มีต่อบุนนาคที่ถูกส่งมาควบคุมจากราชธานีด้วย ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วก็คือความพ่ายแพ้ของกลุ่มอำนาจในท้องถิ่นที่จะเป็นอิสระจากการควบคุมที่รัฐกุ้มเกินไปของราชธานี

นอกจากการควบคุมอย่างแข็งขันขึ้นจากส่วนกลางแล้ว น่าน้ำและดินแดนแถบฝั่งตะวันตกของภาคสมุทรในต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ยังอุกอาจผันผวนอย่างมาก การสูญเสียบ่มิตรและต้นน้ำที่ไปยังถลาง พ.ศ. 2310 แล้ว ทำให้อำนาจของไทยเหนืออาณาบริเวณเหล่านี้ดูประหนึ่งไม่น่ามั่นใจแก่คนในท้องถิ่นนัก มีจ่าวลือในช่วงประมาณ พ.ศ. 2325-2328 ว่าพม่า-ผู้ร่วมศรัทธาของพระยาพิมลซึ่งสร้างพันธมิตรกันเพื่อโขนดีไทย แล้วก็จะจัดการเบ่งประเทศไทยของตนออกเป็นสามส่วนให้แก่กัน (Bassett, 1965: 185) ໄลท์รายงานว่าที่กรุงเทพมีคนหลายหนึ่งการกดขี่ของระบบไฟร่วมตั้งทักษินอย่างถลางอุบลฯ 500 คน (Anderson, 1965: ภาค พฤษภาคม หน้า 54) ซึ่งรัฐบาลไทยก็ไม่สามารถจัดการอันได้ เมื่อก่อนหน้านี้ที่อังกฤษจะตั้งที่ปีนัง ความสนใจของอังกฤษต่อดินแดนนี้ก็เพิ่มขึ้นด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์กับฝรั่งเศสและความปลอดภัยของเส้นทางเดินเรือไปยังจีนของตน เมื่อเดินบุกจากถลางลงมาใกล้กับแหล่งน้ำที่อังกฤษเพิ่มมากขึ้นถึงปีละ 2,500 บาท (Anderson, 1965: 130) ภายในสภากาชาดที่ชื่นชมว่า “ไม่ใช่แค่การอันได้ แม้ก่อนหน้านี้ที่อังกฤษจะตั้งที่ปีนัง ความสนใจของอังกฤษต่อดินแดนนี้ก็เพิ่มขึ้นด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์กับฝรั่งเศสและความปลอดภัยของเส้นทางเดินเรือไปยังจีนของตน เมื่อเดินบุกจากถลางลงมาใกล้กับแหล่งน้ำที่อังกฤษเพิ่มมากขึ้นถึงปีละ 2,500 บาท (Anderson, 1965: 130)

ภายในสภากาชาดที่ชื่นชมว่า “ไม่ใช่แค่การอันได้ แม้ก่อนหน้านี้ที่อังกฤษจะตั้งที่ปีนัง ความสนใจของอังกฤษต่อดินแดนนี้ก็เพิ่มขึ้นด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์กับฝรั่งเศสและความปลอดภัยของเส้นทางเดินเรือไปยังจีนของตน เมื่อเดินบุกจากถลางลงมาใกล้กับแหล่งน้ำที่อังกฤษเพิ่มมากขึ้นถึงปีละ 2,500 บาท (Anderson, 1965: 130)

การเมืองในรัฐชายขอบ

งานศึกษาของคุณสุนีย์ ราชภัณฑารักษ์ (2517) ให้ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มอำนาจในท้องถิ่นของภาระน้ำที่ต้องดูแล จพ. ตามที่ชี้แจงไว้ในมาตรา 23 ของกฎหมายสัมพันธ์กับสุนีย์ คำว่า “อำนาจในท้องถิ่น” หมายความว่า “อำนาจในท้องถิ่นที่ต้องดูแลบุคคลในท้องที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพในโอกาสต่อไป และในที่นี่ก็ได้อาศัยงานของคุณสุนีย์เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ

ในพ.ศ. 2384 เมื่อนายเริกบุตรเจ้าพระยาสุรินทรราชเขียนคำให้การประวัติศาสตร์ของเมืองถลางร่วมกับเชื้อสายของพระยาถลางนั้น สถาบันทางการเมืองที่มีความสำคัญอย่างยิ่งแก่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของภาระถลางในความคิดของคนเหล่านี้ก็คือพระยาสุรินทรราช ซึ่งทำให้ถลางมีชื่อเสียงด้วยความสามารถในพระราชอาณาจักรไทยอย่างชัดเจน (ดูพงศาวดารเมืองถลางในประชุมพงศาวดารภาคที่ 2)

ข้อมูลและจอมเต้า พื้นที่ด้วยการคาดคะเนนี้สืบเชื้อสายหรืออ้างว่าสืบเชื้อสายมาจาก“นະทุน” นั่นก็คือสุสัต้านองค์ดิ่องค์หนึ่ง

ของไทรบุรี และดังที่กล่าวแล้วว่าไทรบุรีเป็นศูนย์อำนาจประจำอิลลินที่มีความสำคัญเป็นบางครั้งบางคราว การอ้างหรือความจริงที่ว่าต้นพระกุลของกุลมเครื่องญ่าดิสำคัญของเกาดกลางสืบทอดจากไทรบุรีจึงมีความสำคัญทางการเมืองภายในอยู่ด้วย ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับไทรบุรีนี้ได้รับการเสริมให้มั่นคงขึ้นอีกเมื่อขอนร่างได้สมรสกับชิดมาภัยของสุดต่านไทรบุรีอีกองค์หนึ่ง (ประชุมพงศาสตราภารกิจที่ 2: 497) บุกคลทั้งสองนั้นคงกิดในพระกุลที่อ้างสายสัมพันธ์ทางเครื่องญ่าดิถึงสุดต่านไทรบุรีอีกองค์หนึ่ง ในสมัยนั้นได้เป็น “ขุนนาง” ของกลางด้วย การเข้ามีนกรรมการของเมืองในสมัยก่อนมักจะมายากความสัมพันธ์ทางเครื่องญ่าดิกับเจ้าเมือง และคำแห่งเจ้าเมืองก็มักจะสืบทอดกันในพระกุล เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเข้าใจได้ว่าพระกุลของบุกคลทั้งสองนั้นเป็นพระกุลที่สั่งกัดอยู่ในกลุ่มอำนาจที่ตั้งอยู่ในกลางมาเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว

การที่มีชาวไทรบุรีจำนวนหลายพันคนเข้ามายังเมืองนั้นของกาลกุฎากรทุกปี ตลอดจนถึงประชาชนของกลางจำนวนหนึ่งก็คงมีสายสัมพันธ์อยู่กับไทรบุรีด้วย ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดความผันผวนทางการเมือง พากคริสตีียนจำนวนหนึ่ง ก็หลบภัยไปอยู่ไทรบุรี ทำให้การสืบทอดจากชนชั้นสูงของไทรบุรีเป็นข้อได้เปรียบแก่กลุ่มเครื่องญ่าดิที่ครองอำนาจอยู่ภายนอก สถาปัตย์ “หมู่เดี้ยบ” ซึ่งเป็นที่ดินของสุดต่านไทรบุรี เมื่อพอยพมาอยู่กลาง จึงแต่งงานกับคนในเชื้อสายชนชั้นสูงชาวเมืองไทรบุรีด้วยกัน และช่วยเพิ่มสิทธิธรรมแก่กลุ่มเครื่องญ่าดิขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตาม เกียรติยศของไทรบุรีคงกำลังเสื่อมลงด้วยไทรบุรีถูกพวกบุกสบุกปล้นสะดมเผาบ้านเผาเมืองในพ.ศ. 2313 มีท่าที่ว่าจะถูกคุกคามจากกองทัพของวิสันดาที่ยกมาปราบพากนูกิส การขยายอำนาจของไทยและพม่าและการหันไปพึ่งพาอังกฤษของไทรบุรีล้วนแต่ทำให้ไทรบุรีหมดความเป็นศูนย์อำนาจประจำอิลลินในการเมืองภายในของกลางลง เมื่อในสมัยนูรีและรัตนโกสินทร์นั้นความสัมพันธ์ทางเชื้อสายกับเจ้าเมืองไทรบุรีไม่ใช่สิ่งสำคัญที่ต้องขยับกันอีกแล้วในที่สุดกุลมเครื่องญ่าดิที่ครองอำนาจ ดังที่ไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดแจ้ง ในพงศาสตราภารกิจเมืองกลาง และไม่เคยมีการอ้างถึงในเอกสารของฝรั่งที่ได้เคยเขียนเมื่อเรียนเกาดกลางในสมัยนี้

ข้อมต้าและข้ออ้างนั้นได้เคยเป็นกรรมการของเมืองกลางมา ก่อนอย่างไม่ต้องสงสัย นอกรจากพงศาสตราภารกิจเมืองกลางจะเรียกว่า “ขุนนาง” แล้ว คำเรียกที่ว่า “จอม” นี้ก็ปรากฏว่าเป็นธรรมเนียมของเมืองนครฯ ที่จะเรียกตัวแทนหลวงซึ่งเจ้าเมืองตั้งขึ้นว่า “จอม” ธรรมเนียมนี้นิยมใช้ทั้งในพัทลุงและสงขลา (ประชุมพงศาสตราภารกิจที่ 15: 374) เมืองกลางขึ้นเมืองนครฯ จึงเป็นไปได้ว่ารัตนเอารัฐมนตรียืนนั่นมาใช้ในกลางเช่นกัน

ตามการตีความพงศาสตราภารกิจเมืองกลางของคุณสุนัยนั้น จอม-เต้าได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองกลางในราชากาลพระเจ้าบรมโกษา (สุนัย, 2517: 150) และจากนั้นมาอีกเป็นเวลานานส่วนใหญ่ของเจ้าเมืองกลางจะเกี่ยวข้องเป็นเครื่องญ่าดิของพระกุลของเมืองเดียวและขอนร่างนี้ทั้งสิ้น น้องชาดต่างมารดาคือขอนร่างจะได้เป็นเจ้าเมืองสืบต่อมา ก่อนสัมกรุงศรีอยุธยา และเมื่อขอนร่างถึงแก่กรรม เจ้าเมืองครองก็ยกให้บุตรชายของร่างซึ่งอดีตซึ่งเป็นน้องท่านผู้หญิงชันหนือท้าวเทพกระษัตติ เป็นเจ้าเมือง เด็กถูกมาดครรภในที่สุด บังอิญเป็นช่วงเวลาที่เสียกรุงศรีอยุธยา สูญย์อำนาจจากกลุ่มน้ำเจ้าพระยา สูญย์อำนาจจากครรภ์ธรรมราชนี้มีประสิทธิภาพในการรักษาอำนาจของตน หนีออกจากภัยเกิดชั่วคราว เป็นผลให้ไทรบุรีได้เข้าครอบงำเกาดกลางอยู่พักหนึ่ง เมื่อในภายหลังเมื่อชาวกลางสามารถลักบ้าได้พวกแขกไทรบุรีออกไปได้แล้ว ก็ไม่มีหลักฐานระบุได้แน่ชัดว่าในดันรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีไปจนถึงปีประມ พ.ศ. 2319-20 นั้น เจ้าเมืองกลางมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มเครื่องญ่าดิของจอมเด้า-จอมร่างอย่างไร เป็นอันว่าในขามที่เกิดความผันผวนทางการเมืองในกาลกุฎากร ก็กลุ่มเครื่องญ่าดิของจอมเด้า-จอมร่างได้หดดูดจากอำนาจไปชั่วเวลาประมาณ 10 ปี ครั้นถึงเวลาที่เจ้านคร(หนู)ได้กลับมามารองเมืองครรภ์ธรรมราชนี้ในธนบุรีใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็ได้แต่งตั้ง “ข้าหลวงดิม” คือพระยาพิมลขึ้นเป็นเจ้าเมืองกลาง พระยาพิมลผู้นี้คือสามีคนที่สองของท้าวเทพกระษัตติซึ่งเป็นพิสดารของจอมร่าง พระยาพิมลจะได้เป็นเจ้าเมืองกลางจากปีไปจนถึงแก่ในจักรรัฐในพ.ศ. 2327-8 (ดูสุนัย, 2517: 151-155)

พระยาพิมลนั้นแม่นี้ได้มีกำเนิดในกลาง แต่เมื่อเป็นเจ้ายังคงกลุ่มเครื่องญ่าดิสำคัญนี้แล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นด้วยแทนของกลุ่มอำนาจในกาลกุฎากรก็ตามที่เจ้าเมืองเด้า-จอมร่างที่มีหลักฐานว่าพระยาพิมลอาจมีเรื่องบาดหมางกับทั้งพระยาอินทวงษ์และ/or พระยาธรรมได้โดย ซึ่งเป็นด้วยแทนของอำนาจจากราชธานี(ดูข้างต้น) เพระจะนั้นในระหว่างพระยาพิมลและกลุ่มเครื่องญ่าดิที่เกี่ยวข้องกับพระยาพิมลเด้า กลุ่มเครื่องญ่าดิมรากที่ฝังแน่นมาในกาลกุฎากรเป็นเวลานาน เป็นที่ทราบกันดีของผู้คน และมีกำลังคนทั้งเกิดจากอำนาจสั่งสมทางเศรษฐกิจของพระกุล และอำนาจบางมีที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน จึงเป็นฝ่ายที่มีอำนาจหรือมีความสำคัญทางการเมืองภายในของกาลกุฎากรมากกว่าตัวพระยาพิมลเอง นายเจมส์ สก็อตซึ่งมีความคุ้นเคยกับชนชั้นปักครองในกลางอย่างยิ่งดังตั้งข้อสังเกตว่าพระยาพิมลได้อพิพลดหรืออำนาจมาจากพระกุลของกรรยา (Simmonds, 1966: 217)

ในสมัยของพระยาพิมลอีกเช่นกัน ที่มีหลักฐานว่ากลุ่มเครื่องญ่าดิของจอมเด้า-จอมร่างได้ดำเนินการเมืองในเมืองภูเก็ตด้วย

โดยการสนับสนุนให้นายเทียนทุกชราณภูร์เมืองตลาด ซึ่งเป็นบุตรท่านผู้หญิงจันเกิดแต่สามีเดินได้เป็นเจ้าเมืองภูเก็ตด้วย ก่อนหน้าสมัยนี้กุ่มเครือญาตินี้จะได้มีอำนาจในเมืองภูเก็ตหรือไม่ ก็ไม่มีหลักฐานจะทราบได้ แต่หลังจากสมัยนี้เป็นต้นไปเจ้าเมืองภูเก็ตที่มักจะสัมพันธ์กับกุ่มเครือญาติของเด็กฯ-จนร้างอยู่บ่อยๆ

หลังจากการรวมของพระยาพิมล และหลังศึกกลางครั้งแรก กรุงเทพฯ ก็แต่งตั้งคน “นอก” เข้ามาเป็นใหญ่ในคลังอึก นั่นก็คือเจ้าพระยาสุรินทรชาซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการเปิดหัวเมือง หากประวัติของเจ้าพระยาสุรินทรชาดังที่เชื่อกันเป็นจริง ท่านก็เป็นคนภาคกลางคือเป็นบุตรชายของเจ้าพระยาชนาญบริรักษ์ (อู่) จะเห็นได้ในประวัติของท่านตอนต่อไปว่า การได้มาเป็นเจ้าอุปราชของเจ้านคร(หนู)ในช่วงระยะเวลาอันสั้น กลับทำให้ท่านผูกพันอยู่กับปักษ์ใต้ไปตลอดชีวิต กล่าวคือกลับมารับราชการในครังพ.ศ. 2328 แทนหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกนี้แล้ว ก็จะไม่กลับเข้ากรุงเทพฯ อีกเลย แม้ว่าจะได้รับข้อเสนอให้เข้ามารับตำแหน่งสมุหพระลาโ Hofmann ทั้งยังทิ้งเชื้อสายให้มีบทบาทในการเมืองท้องถิ่นของหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกสืบมาอีกหลายชั่วคน จึงเข้าใจว่าเข่นเดียว กับพระยาพิมล แม้ไม่ใช่คนในท้องถิ่น แต่ก็สามารถสั่งสมอำนาจได้มั่นคง เช่นนี้ ก็คงเนื่องจากได้สมรสกับกุ่มเครือญาติที่มีอิทธิพลประจำถิ่นในภาคใต้

เจ้าเมืองคลังว่างลงเป็นเวลา 3-4 ปี ในระหว่างนี้กุ่มเครือญาติของเด็กฯ-จนร้างได้พำนານจะผลักดันให้กันของตนได้ขึ้น เป็นเจ้าเมืองสืบต่อมา ท่านท้าวเทพกระษัตรีเองถึงกับเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อความบูตรสาวคนหนึ่งคือเจ้าของมารดาของในพระองค์ เจ้าอุบลเป็นพระสนมในวังหลวง และนำบุตรชายซึ่งเป็นนัดดาด้วย เป็นมหาดเล็ก ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพระยาสุรินทรชาและกุ่มเครือญาติสำคัญนี้คงไม่ปราบปรามนักในระยะแรก พระยาทุกชราณภูร์ เทียนซึ่งเป็นบุตรท้าวเทพกระษัตรีเมื่อ得知หมายแข้งเก้าได้ท่าว่า “ทุกวันนี้ ข้ากับเจ้าพระยาคลังก็วิวาทกัน หาปகดิกันไม่” แม้ท่านท้าวเทพกระษัตรีเองก็ถึงกับอกปากว่าภูกุกกรรมการเมืองคลังเบียดเสียด ความแตกร้าวนี้เข้าใจว่าเกิดขึ้นเนื่องจากการเมืองคลังเบียดเสียด จากเดิมกรุงหัวງเจ้าพระยาสุรินทรชาและกุ่มเครือญาตินี้ (ดูสุนัย, 2524: 10-11)

ความแตกร้าวนี้คงยุติลงในเวลาต่อมาด้วยการประนีประนอม เพราในพ.ศ. 2331 พระยาทุกชราณภูร์เทียนก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระยาคลัง อันอาจจะเนื่องจากการวิ่งเต้นอย่างเต็มที่ของท้าวเทพกระษัตรีก็ได้ ความสัมพันธ์กับราชสำนักของกุ่มเครือญาติของเด็กฯ-จนร้างในกรณีที่ถูกสถาปนาเป็นสนมคงทำให้เจ้าพระยาสุรินทรชาเห็นว่าการปะรองด่องจะเป็นประโยชน์ก่อ ให้ในพ.ศ. 2433

พระยาคลังเทียนยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยผู้สำเร็จราชการหัวเมืองทั้งหมดด้วย ไม่แต่เพียงเป็นพระยาคลังอย่างเดียว แต่แห่งนี้ได้รับพระราชทานมาได้นั้นก็เข้าใจว่าเกิดจากความยินยอมพร้อมใจของเจ้าพระยาสุรินทรชาด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างสองครอบครัวจะสนิทแน่นอนขึ้นในเวลาต่อมา บุตรชายคนหนึ่งของเจ้าพระยาสุรินทรชาที่ชื่อเริกจะสมรสกับข้าของพระยาคลังเทียนที่ชื่อทุ่ม (สุนัย, 2517: 161)

ครั้นเมื่อพระยาคลังเทียนถึงแก่ОНิกรรมแล้ว บุตรของพระยาคลังอดาน้องชายของท้าวเทพกระษัตรีก็ได้เป็นพระยาคลัง (คงจะชื่อทุ่มคุณหรือทองพูน) และได้เป็นเจ้าเมืองคลังจนถึง เมื่อพ่อมาทำลายเมืองคลังลงสำเร็จในพ.ศ. 2352-3 มีรายงานว่าพ่อได้มีจุดหมายไปปัชปีนังบอกว่าชั้นชนะของตนพร้อมทั้งอ้างว่าได้จับตัวเจ้าเมืองคลังไปพม่า และเปลี่ยนชื่อเมืองคลังเป็นชาลา-วารา (Anderson, 1965: 128) ความพินาศยั่นเยินที่เกิดแก่คลังครั้งนี้เป็นผลให้กุ่มเครือญาติที่เป็นกุ่มอำนาจของคลังไม่มีชื่อปรากฏในฐานะเจ้าเมืองคลังอีกประชานส่วนใหญ่ของคลังเด็กฉานชั่นหรือถูกพำนักต้อนไป ครั้นขับไล่พม่าไปแล้ว ประชานก็ไปตั้งทำกินอยู่ที่พังงา ในกา拉คลังเองมีประชาราหรืออยู่น้อยไม่ถึง 1,000 คน ผู้ที่ได้รับหน้าที่เป็นผู้ปกครองชุมชนนี้บรรดาศักดิ์เป็นหลวงชื่อหลวงบำบูรุง (Anderson, 1965: 128) ไม่ปรากฏว่าหลวงบำบูรุงผู้นี้เกี่ยวข้องอย่างใดกับกุ่มเครือญาติของเด็กฯ-จนร้างหรือไม่ อย่างไรก็ตามในพ.ศ. 2354 ก็มีตราถึงกรมการเมืองสงขลาให้ “ตั้งหลวงยกระบัตรเมืองตะกั่วทุ่งเป็นพระยาคลังในราชทินนามว่าพระวิเชียรภักดี แต่ยังไม่ต้องไปตั้งที่กาลาลงให้เกลี้ยกล่อมผู้คนดังบ้านเรือนบุตรร่อนแร่ดินบุก ณ ที่ (พังงา) จนกว่าจะมีเสียงอาหารและกระสุนประสาพสมควรแล้วจึงให้ไปตั้งที่คลัง” (จ.ร. 2-6/5 จ.ศ. 1173) ไม่ทราบแน่ใจว่าพระวิเชียรภักดีนี้เป็นบุคคลคนเดียวกับหลวงบำบูรุงหรือไม่ และไม่ทราบแน่ใจว่ามีความเกี่ยวพันกับกุ่มเครือญาติสำคัญของคลังหรือไม่ แต่ถึงแม้ว่าพระวิเชียรภักดีไม่มีความเกี่ยวพันกับกุ่มอำนาจในท้องถิ่นคลัง แต่เข้าใจว่ากุ่มอำนาจเดินมั่นยังมีอิทธิพลในรูปของผู้คนอยู่พร้อมกว่าผู้อื่น พระวิเชียรภักดีขอให้นายอุทัยชี้ได้เป็นหลวงวิเชียรภักดีผู้ช่วยราชการเจ้าเมืองคลัง ตามเอกสารเข้าไปยกล่าวว่า นายอุทัยชี้เป็นบุตรเจ้าพระยาสุรินทรชา (จ.ร. 2-6/5 จ.ศ. 1173)

หลวงวิเชียรภักดีผู้นี้คงจะเป็นคนมีศักดิ์เป็นใหญ่พร้อมเพรียงเพราภรากว่าเป็นผู้ที่ได้รับเลกของเจ้าพระยาสุรินทรชาความคุณทำราชการหลังจากมีการรวมของบิดาด้วย เหตุฉะนั้นสารตราของอัครมหาราเนนทร์จึงมีข้อความสั่งงานเฉพาะแก่หลวงวิเชียรภักดีเป็นข้อสำคัญเดียยิ่งกว่าตัวเจ้าเมืองเสียอีก มีความตอน

หนึ่งว่า

“ถ้าถึงเทศกาลจะบุกร่อนแร่ดีบูก ก็ให้ห้องวิชิตภักดีช่วยราชการตักเตือนให้ร้ายภูเขาอยู่ไปบุกร่อนแร่ดีบูกของทุกมารสุน...และเมื่อจงถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า พังงาเป็นแม่น้ำด่านทางข้าศึกอยู่ ให้ห้องวิชิตภักดีตักเตือนว่ากล่าวขัดแย้งเรื่องนี้ เรือไถ ปืนใหญ่น้อย กระสุนคินประสาร ไว้ให้พร้อม มีราชการศึกสงครามมาให้ช่วยกันบนพุ่งท้านทาน ไว้อาชญาจะได้...” (อ.ร. 2-6/5 อ.ศ. 1173)

หลวงวิชิตภักดีฤทธิ์นี้อาจเป็นคนเดียวกับพระยาถลางฤทธิ์ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมเขียนคำให้การพงศาวดารเมืองถลาง และได้เป็นพระยาถลางเมื่อเวลาได้เวลาหนึ่งก่อนพ.ศ. 2380 และหากเป็นเช่นนั้นจริงแล้วบุคคลผู้นี้ มีมารดาเป็นชาวดลาง (แต่ก็ไม่แน่ชัวร์เกี่ยวกับต้องกับกลุ่มเครือญาติของเล้า-จอมร้างหรือไม่) ตัวเองได้แต่งงานกับทุ่มนบุตรพระยาถลางเที่ยนดั้งเดิมก่อนถลางล้มในพ.ศ. 2352-3 ให้หลานหนึ่งพามาพร้อมทั้งบรรยายไปอยู่และเมืองพังงาหรือตะกั่วทุ่ง (สุนัย, 2517: 161-162) และพระเป็นเจ้าพระยาสุรินทรราช อีกทั้งเกี่ยวกองกับกลุ่มอำนาจของถลางนี้เอง ที่ทำให้มีผู้คนบ่ำไวยเพื่อยุ่งกัดและแม้แต่พระวิเชียรภักดีซึ่งต้องร้องขอให้เอาบุคคลผู้นี้เป็นผู้ช่วยราชการ

เมืองถลางถูกกลับดั้งขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อได้ไม่ทราบชัดแต่ต้องก่อนพ.ศ. 2363 (ดูสุนทร, 2518: 63) พระวิเชียรภักดีจะได้กลับไปตั้งอยู่ ณ ถลางและถลางเป็นพระยาถลางหรือไม่ก็ไม่มีหลักฐาน แต่ในเวลาถัดหนึ่งที่หลวงวิชิตภักดีหรือบุตรเจ้าพระยาสุรินทรราชจะได้เป็นพระยาถลางนั้น ยังมีพระยาถลางอีก 1 คนซึ่งเดิมว่าเจิน มีบิดาเป็นชาวนินเดียเมืองมัตราส แต่ได้เป็นกรรมการในเมืองถลางมาก่อน เจินได้แต่งงานกับแสงชื่งเป็นหญิงในวงศ์ญาติของท้าวเทพธาร焰ชัย (สุนัย, 2517: 92-93) บุตรชายของพระยาถลางจิมได้รับแต่งตั้งเป็นพระภูเก็ต มีชื่อตัวว่าแก้ว เป็นอันว่าหลังจากพามาทำลายถลางลงไม่นานกลุ่มเครือญาติที่มีอำนาจในถลางมาเก่า ก็สามารถสถาปนาอำนาจของตนในท้องถิ่นอย่างมั่นคง ได้อีกครั้งหนึ่ง

พระยาถลางต่อจากเจินคือพระยาถลางฤทธิ์หรือฤทธิ์เม肯หังสองจะไม่เกี่ยวพันกันในทางเครือญาติอย่างใด แต่จากการที่หังสองคนเกี่ยวต้องกับกลุ่มเครือญาติของเล้า-จอมร้าง ก็ทำให้เกิดความสืบเนื่องในการสืบทอดแห่งของบุคคลหังสองได้อย่างดี และสิ่งที่ไม่ใช่สังเกตคือกลุ่มเครือญาติของฝ่ายภูญันั้นจะอำนาจความสืบเนื่องในการรับ托ด้ำแห่งนี้ได้อย่างรับรื่น นับว่าเป็นการแสดงพลังทางการเมืองของกลุ่มเครือญาตินั้นได้อย่างชัดเจน

ตั้งจากพระยาถลางฤทธิ์หรือฤทธิ์แล้ว เชื้อสายของท่านก็จะได้เป็นพระยาถลางสืบต่อ กันมาจนถึงพระยาถลางเกดซึ่งถึงแก่กรรมในพ.ศ. 2433 ตั้งจากนั้นก็โอนตัวแทนไปสู่เชื้อสายของพระยาถลางอาดซึ่งเป็นน้องชายของท้าวเทพธาร焰ชัย คือพระยาถลางหนุซึ่งก็ซึ่งเป็นบุคคลในกลุ่มเครือญาติของเล้า-จอมร้างนั้นเอง นับเป็นเจ้าเมืองถลางคนสุดท้ายก่อนหน้าที่ระบบเทศาภินาคละแผ่นแม่ถึง (เนื้อความทั้งหมดในตอนนี้อ้างสัญญา, 2517: 148-165 เป็นพื้นฐาน)

ในส่วนเมืองภูเก็ตตั้งนั้นก็ปรากฏว่ากลุ่มเครือญาติสำคัญนี้สามารถยึดตำแหน่งเจ้าเมืองไว้ได้อย่างสืบเนื่องมาจนสิ้นสุดยุคก่อนเทศาภินาคละเช่นกัน (ดูสุนัย, 2517: 165-168) แม้แต่รัฐบาลกลางก็ยอมรับในความสำคัญของกลุ่มเครือญาตินี้ ตั้งที่เจ้าพระยาอัครมหาเสนาได้มีสารตราถึงผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ตในพ.ศ. 2412 อธิบายเหตุผลที่ยกเมืองถลางมาขึ้นแก่ภูเก็ตตอนหนึ่งว่า “พระเป็นพระพุทธวงศ์ศรีภูเก็ตดิบกับพระยาอิชิตังกร” และ “จะจัดหาวงศักดิ์อื่นมาเป็นผู้สำเร็จราชการเมือง เกือบจะเป็นที่ขัดขวางแก่เมืองภูเก็ต...” (สุนทร, 2518: 72)

ในสังคมไทยโบราณ กลุ่มเครือญาติเป็นการรวมกลุ่มทางสังคมหรือเป็นการจัดตั้งที่รัฐบาลกลางไม่สามารถเข้ามายุ่งเหยิงได้ จึงเป็นธรรมชาติที่จะพบว่ากลุ่มอำนาจที่ยืนยงได้นาน ๆ ในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ (หรือแม้แต่ในราชอาณาจักร) ก็มักเป็นกลุ่มเครือญาติ เพาะผละนั้นในกรณีของเมืองและเกษตรถลางนาขันสำหรับของกลุ่มเครือญาติของเล้า-จอมร้าง จึงมิใช่ผิดประเพณีไปจากท้องถิ่นอื่น ๆ กลุ่มอำนาจในท้องถิ่นที่จะยกตนให้มีความสำคัญสูงขึ้นกว่าระดับท้องถิ่นได้ ก็มักต้องพึงพึงอาศัยอำนาจจากศูนย์อำนาจใหญ่ ๆ หนุนหลัง เราไม่มีหลักฐานมากพอที่จะกล่าวถึงการดำเนินการทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมของถลาง ที่จะพึงพึงศูนย์อำนาจอื่นนอกจากไทรบุรีและกรุงเทพฯ ทั้งนี้ เพราะหลักฐานที่เหลืออยู่เป็นหลักฐานจากช่วงสมัยที่ศูนย์อำนาจในถลางนี้เจ้าพระยามีความจำเป็น(ทั้งทางทหาร, เศรษฐกิจ และการเมืองระหว่างประเทศ) ในอันที่จะแสดงอำนาจของตนให้ชัดเจนทว่าเป็นทุกข์ภัณฑ์ในแบบฟังดูวันคงของคานสมุทร จากการพิจารณากรุ่นเครือญาติของถลางในแห่งที่เป็นกลุ่มอำนาจทางการเมืองของท้องถิ่นนี้ว่า ข้อสังเกตที่นำเสนอในอันควรสรุปไว้ดังนี้

1. แม้ว่าจะมีความพันผวนทางการเมืองอย่างใหญ่ที่กระบวนการทางการเมืองของท้องถิ่นที่กระบวนการทางการเมืองของท้องถิ่นนี้ว่า

ที่ผ่านมา เช่นการเสียกรุงในพ.ศ. 2310 ซึ่งทำให้คุลย์แห่งอำนาจในຄลาสสิกชั่วขณะ การยึดครองของไทรบูรีศึกพม่าในพ.ศ. 2328 การสถาปนามหาอำนาจใหม่คือ อังกฤษในช่องแคนະละกา การทำลายຄลาสของพม่า ในพ.ศ. 2352-3 การกบฏของหัวเมืองลากู ฯลฯ กลุ่มเครือญาติที่ยึดอำนาจไว้สืบทอดกันนี้ก็ยังคงสามารถสืบ กอดอำนาจไว้ไม่ถ้วนของตนได้อย่างเหนียวแน่น

2. เมื่อในสำคัญที่ทำให้สามารถทำให้ชั่วนี้ได้ไม่น่าจะเกิดจากที่ได้รับมอบหมายอำนาจในการควบคุมผู้คนในระบบไพร์ ซึ่งได้รับมาจากการหนึ่งหรือครึ่งหนึ่งของราช เพราะระบบไพร์ได้แทรกຄลาสสิกอย่างครั้งในประวัติศาสตร์ຄลาสเนื่องจากการยึดครองของข้าศึก หรือคุณย์ อำนาจที่คำานะระบบไพร์นั้นถูกทำลายลง แต่กลุ่มอำนาจเดิม ก็ยังคงสามารถรักษาอำนาจของตนในຄลาสไว้ได้ต่อไป จึง เป็นใจว่าเมื่อในสำคัญน่าจะอยู่ที่ฐานทางเศรษฐกิจของกลุ่ม อำนาจนี้มากกว่าฐานทางการเมือง (และจะพิจารณาใน เรื่องนี้ข้างหน้า) และจะเห็นได้ว่าเมื่อฐานทางเศรษฐกิจนี้ ถูกทำลายลง กลุ่มอำนาจเดิมก็จะไม่สามารถรักษาอำนาจ เก่าของตนไว้ได้

3. การสืบทอดอำนาจของกลุ่มเครือญาตินี้อาศัยผู้หญิงเป็น ตัวกลางสำหรับผ่านอำนาจอย่างมาก เช่นท้าวเทพกระษัตรีเองเป็น ตัวกลางผ่านอำนาจของตนร้างไปยังพระยาพิมล หญิงชาวຄลาส คนหนึ่งซึ่งอาจเป็นเชื้อสายในกลุ่มเครือญาตินี้ส่งผ่านอำนาจของ ขอนเด้า—ขอนร้างไปยังเจ้าพระยาสุรินทรชา แสงส่างผ่านอำนาจ ไปยังพระยาดลางเงิน ทุ่นส่างผ่านอำนาจไปยังพระยาຄลาสฤทธิ์ หรือฤทธิ์ ฯลฯ ส่วนหนึ่งของเหตุผลก็คงเป็นพระภคุณเครือญาติ คลาสไม่ประสบความสำเร็จที่สร้างสายสันพันธ์อันยาวนานกับคุณย์ อำนาจกรุงเทพฯ ลานของท้าวเทพกระษัตรีที่เกิดกับรัชกาลที่ 1 เป็นพระราชนิรดิษที่ไม่มีอนาคตทางการเมือง (อย่างน้อยก็ อย่างออกหน้า) และไม่ได้ทรงอภิ夷กสมรสกับเจ้านายของคดีที่จะ ช่วยเพิ่มพูนอำนาจของกลุ่มเครือญาติคลาส นายเนียมบุตรท้าว เทพกระษัตรีซึ่งด้วยด้วยด้วยมีมหัดเด็กไม่ประสบความก้าวหน้าใน การรับราชการ หรืออาจถึงแก่กรรมไปก่อนจะก้าวหน้า ทำให้สาย สันพันธ์ทั้งสองนี้กับราชสำนักไม่สามารถประคันการสืบทอด อำนาจของกลุ่มเครือญาติขอนเด้า—ขอนร้างโดยผ่านบุตรชาย อย่างไร ก็ตามเหตุผลนี้ยังมีความสำคัญอีกว่าเหตุผลในข้อต่อไป

4. ดังที่กล่าวแล้วว่าในฐานะรัฐชาติของ เกาะกุ้ เกิดมีประชากรหลากหลายทั้งชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ศาสนาและภาษา การสืบทอดอำนาจโดยกลุ่มเครือญาติได้ เครือญาติหนึ่งโดยผ่านสายผู้ชาย (คือจากพ่อมาหาลูก) ไป เรื่อย ๆ จะทำให้กลุ่มเครือญาตินั้นฟังด้วยใจในผล ประโยชน์ของกลุ่มประชากรได้ประชากรหนึ่งอย่างเนียนเพี้ยน และยอมก่อให้เกิดความตึงเครียดทางสังคมจนกระทั่งเป็น อันตรายต่อเสถียรภาพของกลุ่มเครือญาตินั้นเอง ในทำ- นองตรงกันข้ามการเป็นตัวกลางผ่านอำนาจของฝ่ายหญิง ในกลุ่มเครือญาติคลาส เปิดโอกาสให้คนต่างผลประโยชน์ ต่างชาติพันธุ์ ต่างศาสนา และต่างโกรตได้เข้ามายัง กอดอำนาจในพยายามของกลุ่มอำนาจได้อย่างเปิดกว้างกว่า ดังจะเห็นได้ว่าเบื้องของกลุ่มเครือญาติคลาสซึ่งจะได้เป็นผู้ ดำรงอำนาจในຄลาสนี้มีจากทั่วสารทศิลป์ เป็นต้นว่าจาก ชาวมุสลิมอินเดีย จากตะกั่วทุ่ง-ตะกั่วป่า จากพังงา และ จากสายเจ้าพระยาสุรินทรชาซึ่งมีกำเนิดในภาคกลางของ ไทย กลุ่มเครือญาติที่เป็นของฝ่ายหญิงจึงเป็นเหมือนตัว อันวยเสถียรภาพ ในขณะที่มีความเปลี่ยนแปลงที่ฝ่ายชาย ซึ่งเข้ามารักษาอำนาจของกลุ่มเครือญาตินี้ให้สืบเนื่องกันไป

5. กลุ่มอำนาจเดิมของคลาสนี้อาศัยความเป็นรัฐชาติของกีด กันนิให้ตัวแทนจากอำนาจออกซึ่งบังมีได้เป็นสมาชิกของกลุ่ม โดยความเป็นเครือญาติ ได้แทรกแซงในผลประโยชน์และอำนาจ ของคนได้深夜ด้วยความต้องการทางชาติ พระยาอินทวงษาและ/or พระยาธรรม- ไตรโลกาเคยมีเรื่องบาดหมางกับพระยาพิมลเจ้าเมืองคลาส เช่นเดีย กับที่เจ้าพระยาสุรินทรชาเคยขัดใจกันกับพระยาทุกขาราษฎร์เทียน แม้แต่ในพ.ศ. 2358 เมื่อครั้งยังเป็นผู้ดูแลเมืองคลาสหลังคลาส ล่มอยู่นั้น พระยาคลาสบังเกลี้ยงไม่ส่งด้วยการคลาสที่โกรกเงิน อากรรังนกคืนพระบานคร เมว่าจะมีหนังสือเรียกให้ส่งด้วยส่งส่วนสาม ครั้งกีด (ฉ.ร. 2-2 ฉ.ศ. 1177) และในท้ายที่สุดพระยาพิม- โภคยาข้าหลวงที่ถูกส่งไปจากกรุงเทพฯ ในสมัยปฏิรูปการปกครอง ก็ไม่เป็นที่พอใจของกรรมการ ในขณะที่พระบานครหรือสุริวงศ์ ข้าหลวงคนแรกที่ถูกส่งไปจากกรุงเทพฯ สามารถร่วมมือกับเจ้าเมือง ภูเก็ตได้อย่างสนิทสนมกลมเกลียว ทั้งนี้พระบานครหรือ- สุริวงศ์เองก็เป็นเชื้อสายกลุ่มเครือญาติคลาส และตอนยังขึ้นสมรรถกับ หญิงในกลุ่มเครือญาติคลาสอีกด้วย ความสามารถชั่วนี้ของกลุ่มอำนาจเดิมของคลาสจะสลายลงเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐ-

กิจ และความสำเร็จในการปฏิรูปการปกครองของรัฐบาลที่ ๕

พลังของกลุ่มอำนาจเดิมในถลางที่สามารถด้านงานอำนวยอันดับ “เกินขอบเขตของความพอดี” จากภัยนอกนี้ นำจะเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยหลังที่อธิบายว่ากรรมของท้าวเทพะรัชต์และท้าวครุศุนทร์ด้วย เมื่อพ่ายแพ้พม่าติดถลางในพ.ศ. ๒๓๒๘ และหลังจากมรณะกรรมของพระยาพิมลแล้ว ท่านผู้หญิงจันและคุณมูกกิตถลางเป็นประมุขของกลุ่มอำนาจเดิมอย่างแท้จริง ทั้งในด้านวัฒนธรรมและฐานะที่สืบสายโดยตรงจากจอมร้าง การตัดสินใจด้านงานพม่าของกลุ่มอำนาจเดิมในถลางคือการตัดสินใจของท่านและเป็นธรรมด้าที่ท่านทั้งสองจะเป็นผู้นำในการต่อต้านหรือย่างน้อยก็ได้รับการเชิดชูจากกลุ่มอำนาจเดิมให้เป็นผู้นำในการต่อต้าน ภาพของวีรสาครที่ถือดาบออกวัดแก่งต่อสู้ขึ้นมาจากปลุกเร้าความสำนึกชาตินิยมของคนปัจจุบัน ได้ดี แต่อนุสาวารีย์ที่แท้จริงน่าจะเป็นความสามารถในการจัดตั้ง ความสุขุมคัมภีรภาพ สถานภาพอันสูงส่งทางสังคม และการเมือง ความเสียสละที่ให้แก่กลุ่ม (อันไม่จำเป็นต้องหมายถึงชาติ) และความเฉลียวฉลาดในการใช้สถานภาพอันสูงนั้นเพื่อบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม เนื่องเดียวกับผู้นำที่สามารถ ไม่ว่าหญิงหรือชาย ไม่ว่าจะรูปเด่งหรือไม่ ภายนี่ ในประวัติศาสตร์มีและเป็น (มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับทรงครั้งนี้ซึ่งอ้างว่าออกจากปากท่านท้าวเทพะรัชต์ว่า ว่าซัยชนะจากพม่าครั้งนี้เกิดจากการใช้กลยุทธ์ แต่ก็เป็นการออกเล่าจากแหล่งข้อมูลที่ไม่น่าวางใจนัก ดู Anderson, 1965: 129)

การเมืองเรื่องดินบุก

เราได้พิจารณาความยืนยงของกลุ่มเครือญาติในถลางซึ่งรักษาอำนาจการเมืองไว้ได้นานโดยพิจารณาจากเงื่อนไขทางสังคมและการเมืองระหว่างประเทศมาแล้ว แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าเงื่อนไขสำนักปฏิบัติประการหนึ่งที่สำคัญคือการคงอยู่ของกลุ่มอำนาจเดิมนี้คือเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ในที่นี้นิ่งควรหันมาพิจารณาบทบาททางเศรษฐกิจของเกาะภูเก็ตและของกลุ่มอำนาจเดิมที่เป็นเจ้าเมืองด้วย

ดินบุกเป็นทรัพยากรสำคัญของเกาะภูเก็ตมาตั้งแต่สมัยโบราณ

เป็นอย่างน้อย รัฐเล็กรัฐน้อยที่ก่อตั้งขึ้นตามผู้ด้วยความตกลงของกบฏ สมุกนับแต่โบราณมา กไม่เป็นรัฐที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจอยู่บนการเกษตร (มีมากวันอยู่บ้างชนไทรบุรี) ทั้งนี้ก็เพราะเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ไม่อำนวยให้มีเพียงปลูกได้กว้างขวาง และเป็นธรรมด้าที่ฐานเศรษฐกิจของอำนาจทางการเมืองของรัฐเหล่านี้มักจะเป็นสิ่งอันที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ส่วนใหญ่อยู่ทางฐานทางเศรษฐกิจของบรรดารัฐเหล่านี้คือการค้าทางเรือ เกาะ(หรือแหล่ง) ถลางไม่มีบทบาทในเมืองของการค้าทางเรือมากนัก และเมื่อไม่สามารถอสังหาริมทรัพย์ กิจจากการเกษตรได้ การขาดแคลนดินบุกจึงมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์การเมืองของเกาะถลางเทียบเท่ากับที่รัฐนี้การค้าทางเรือเป็นหัวใจของราชอาณาจักรระดับชาติ

ความต้องการดินบุกของตลาดโลกก่อให้พุทธศตวรรษที่ 25 มีไม่นานก็ แต่เทคนิควิทยาที่ไม่ก้าวหน้าของการทำเหมืองดินบุก และความยากลำบากในการขนส่งดินบุกในระยะทางไกล ๆ ก็ทำให้แหล่งปีอนดินบุกซึ่งมีอยู่จำกัดในแต่ละแห่งมีความสำคัญ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าตามพritchard ได้สังอุดนต์ดินบุกไปยังจีนนั้นด้วยเดินทาง ผ่านทางที่ 18-19 เกาะถลาง(หรือแหล่งถลาง) คงเป็นแหล่งผลิตดินบุกมาตั้งแต่ก่อนหน้าที่โปรดุเกศก์ที่ดังอยู่ได้ไม่นาน นิติกรรมไปในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี (สุนย์, 2517: 86)

ความล้มเหลวของโปรดุเกศในถลางนี้ดำเนินไป เพราะจะสาหัส ท่อนให้เห็นสภาพบางอย่างของเศรษฐกิจดินบุกในถลางเมื่อสามัญอยุธยาได้ดี อันที่จริงการขาดดินบุกเพื่อขายนั้นเป็นความจำเป็นของประชาชัชนบนเกาะถลาง เพราะตั้งที่กล่าวแล้วว่าอาหารและเครื่องอุปโภคผลิตและปีอนจากฝั่งคานสูญหายได้ไม่เพียงพอ เพราะฉะนั้นจึงต้องการขายดินบุกแก่ผู้ที่นำอาหารและเครื่องอุปโภคมาแลกเปลี่ยน จึงเห็นได้ว่าครานเท่าที่เกิดผลกระทบซึ่งมีผลเมื่อองค์สหภาพอยู่ ถึงอย่างไรโปรดุเกศก็ยังสามารถได้ดินบุกจากชาวเมืองอยุ่นนั่นเอง แต่น้อยน้อยของโปรดุเกศเองในการพยายามผูกขาดการค้า (อันแสดงออกที่ความพยายามของโปรดุเกศทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร ในอันที่จะใช้มะลากเป็นด่านสะกัดการไหลของสินค้าจากภูมิภาคนี้ให้ดองผ่านน้อตตนเด่นดูดีขึ้น) ประสบความล้มเหลวที่ทำให้ชาวยิ่งน้ำใจทางสามาถการดินบุกจากชาวเมืองอยุ่นนั่นเอง แต่น้อยน้อยของโปรดุเกศ จึงไม่สามารถลดคราดดินบุกบนเกาะถลางให้คุ้มกับค่าใช้จ่ายของตน

พวกวิลันด้าก็เข้ามาพิจารณาผูกขาดดินบุกบนเกาะถลางในเวลาต่อมา บริษัทวิลันด้าประสบความสำเร็จมากก่อให้โปรดุเกศในการผูกขาดการค้าในภ่านน้ำชวะและช่องแคบมะลาก อายุยืนบริษัทวิลันด้าก็มีเรือคอกบลัดตระเวนตรวจตรา “ผู้ลักลอบ” ก้าวในภ่านน้ำ แทนนี้ได้มากและดีกว่าโปรดุเกศ เหตุฉะนั้นความพยายามผูกขาด

การค้าดีบุกน้ำเกาะกลางของบริษัทลันด้าซึ่งมีผลกระทบต่อชาวเมืองอย่างมากกว่าปอร์ตเกต ซึ่งมีจำนวนประมาณ 6,000 คน จุดมุ่งหมายของการผูกขาดได้ ๆ ก็เพื่อกಡราคาบับช้อและໄ่ງราชาฯ การคิดราคารับซื้อดีบุกของบริษัทลันด้าก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ชาวเมืองอย่างมาก และในพ.ศ. 2210 ชาวเมืองนนทบุรีกล่าวว่า “ฟันพนักงานของบริษัทลันด้าเป็นเหตุให้บริษัทลันด้าเลิกห้างของตนบนเกาะกลางไปอย่างเด็ดขาด” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44: 55–60)

เหตุการณ์และสภาพการณ์ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้นสะท้อนให้เห็นภาวะเศรษฐกิจและการเมืองสองสามประการบนเกาะกลาง ประการแรก การซื้อขายดีบุกน้ำเกาะกลางนั้นบังใช้ระบบแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้ากันอยู่ สังคมจะเร่นนี้จะดำเนินอยู่ต่อมาในกลางจนถึงสมัยดันรัตนโกสินธ์ ดังที่จะเห็นได้จากข้อความในเอกสารเมืองกลางหลายฉบับ และจากรายงานของสกอตและไอล์ฟีนตัน ประการที่สอง โอกาสของการค้าเสรีในเกาะกลางยังมีอยู่ต่อมา ข้างมาก ด้วยเหตุดังนั้นการผูกขาดได้ ๆ ที่มีผลจึงก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ชาวเมืองได้มาก ๆ และด้วยเหตุดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็นว่าศูนย์อำนาจจากการค้าพาณิชย์อย่าง (ไม่ว่าจะเป็นอยุธยาหรือนครศรีธรรมราช) ยังไม่มีอำนาจเข้าไปควบคุมน้ำเกาะกลางมากนัก มีฉะนั้นแล้วก็คงมีการผูกขาดดีบุกในเกาะกลางมาก่อนแล้ว ทั้งนี้ เพราะการผูกขาดสินค้าที่ต้องการในตลาดโลกเป็นแบบปฏิบัติปกติของผู้ประกอบอาชีวะต่างๆ วันออกเฉียงได้สมัยนั้นไม่ว่าจะเป็นไทย ปอร์ตเกต หรือวิลลันดา

ในสมัยพระนารายณ์พุทธศตวรรษที่ 23 บริษัทฟรังเศสได้สิทธิจากอยุธยาให้ผูกขาดดีบุกในเกาะภูเก็ตคือ การให้สิทธินี้แก่บริษัทฟรังเศสตุรประหนึ่งว่าอยุธยาสามารถผูกขาดดีบุกในเกาะกลางได้อยู่แล้ว จึงสามารถอบโอนสิทธินี้แก่บริษัทฟรังเศสได้ แต่น่าสังสัยอย่างว่าแท้ที่จริงแล้วอยุธยาที่แท้จะไม่มีอำนาจขั้นใดในการดูแลสัญพระราชณ์渺渺 ไม่แพ้ด้วยพูดถึงการผูกขาดสินค้า ซึ่งกระทำได้โดยยาก และพระไม่มีอำนาจเหนือดินแดนนั้นเองที่ทำให้พระนารายณ์ทรงยกสิทธินี้แก่บริษัทฟรังเศสได้โดยง่าย ดังเช่นที่พระองค์เองและกษัตริย์อยุธยาพระองค์อื่นได้เคยสัญญาหากเมืองกบฏที่ปราบไม่ได้ หรือถูกกุกกรรมจากมหาอำนาจอื่นและไม่สามารถป้องกันได้ให้แก่ พันธมิตรมาแล้ว เช่นยกมรดกให้วิลลันดาเพื่อป้องกันอำนาจของปอร์ตเกตจากสิริยมยกสงสละที่ปราบไม่ได้ให้ วิลลันดา ยกยะหรือซึ่งไม่ใช่ส่วนหนึ่งของพระราชณาจักรให้ฟรังเศสฯ (ดู นิชิ เอียวศรีวงศ์, 2523) อย่างไรก็ตามบริษัทฟรังเศสยังไม่ทันได้ดำเนินการอันใดอย่างจริงจังก็เกิดการรัฐประหารในอยุธยา

ซึ่งพ้นแปรอำนาจของฟรังเศสในอยุธยาไปโดยสันเชิง (สุนีย์, 2517: 87–88)

การผูกขาดดีบุกหรือบังคับเบี้ยงเป็นผลผลิตดีบุกส่วนใหญ่ไว้ในเมืองโดยรัฐบาลไทยดังที่ปรากฏในคำบรรยายของบุคคลต่างๆ เมื่อต้นรัตนโกสินธ์นั้น ได้เกิดขึ้นในสมัยไดก่อนไม่มีหลักฐานปรากฏแน่นัด เช่นใจว่าอย่างเร็วที่ไม่เกินปลายอยุธยา คงมีปัจจัยทางอย่างที่ผลักดันให้ศูนย์อำนาจไทยต้องการและประสบความสำเร็จในการเข้าควบคุมกลางได้ด้วยขั้น การผูกขาดของรัฐบาลสยามนี้ก็คงมีผลทำให้ผู้ผลิตของดีบุกในเกาะกลางลดลงด้วย เมืองภูเก็ตซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของเกาะและเป็นแหล่งคุณภาพดีบุก กลับถูกทิ้งร้างไป (ตามรายงานของไอล์ฟีน Anderson, 1965: ภาคผนวกหน้า 54) และคงมีการย้ายออกของประชากร

ความสามารถของรัฐบาลไทยในการตักดูดเงินประไซน์จากดีบุกของเกาะกลางนั้น เกิดขึ้นได้ก็อยู่ที่ต้องสามารถควบคุมเจ้าเมืองให้เป็นนายหน้าของตนด้วย เพราะฉะนั้นจึงควรพิจารณาใกล้ช่องการผูกขาดซึ่งรวมเอารัฐบาลไทย เจ้าเมือง ประชาชนผู้ทำเหมือง และพ่อค้าต่างชาติไว้ในกิจกรรมเดียวกันนี้

จากรายงานของผู้ที่คุ้นเคยกับการทำเหมืองในต้นรัตนโกสินธ์ ปรากฏว่าเหมืองดีบุกที่รายภูริในเกาะภูเก็ตทำสมัยนั้นล้วนเป็นเหมืองบุคคลทั้งสิ้น วิธีการขุดแร่น้ำใช้แรงงานประมาณ 4 คนต่อห้องหลุ่ม สองคนบุคคล และอีกสองคนคอยเตรียมไฟถ่านไม้ไฟลงข้างหลุ่มเพื่อกันมิให้ดินพังและกันน้ำมิให้ไหลลงหลุ่ม มีไฟเผาชักกันขึ้นสูงพร้อมทั้งหินด่างปะลายสำหรับตักดินและแร่ขึ้นจากหลุ่ม ข้างหลุ่มจะมีแหล่งน้ำซึ่งอาจเป็นลำธารหรือบุบbling น้ำไว้ก็ได้ พวกผู้หญิงมีหน้าที่แยกแร่จากดินที่บ่อน้ำนี้ พอกดเย็นก็นำไปล้างอีกครั้งหนึ่งที่ล้ำรัชซึ่งมีน้ำไหล เพื่อให้สะอาดขึ้นก่อนอุ่นให้หมด ครั้นเร่เหล่านี้แห้งดีแล้วก็นำไปซังโรงถุง ปรากฏในหลักฐานบางแห่งว่าโรงถุงนี้มีชาวจีนมาผูกขาดการถุงแร่จากรัฐบาล ว่ากันว่าชาวจีนที่ผูกขาดการถุงแร่นี้มีอาณาจักรที่ร่องลงมาจากเจ้าเมืองที่เดียว แร่ดีบุกของเกาะกลางนี้มีคุณภาพดี เพราะในอัตราเร่ 100 ปอนด์จะสามารถถุงได้ดีบุกถึง 70–75 ปอนด์

แรงงานที่ใช้ในการทำเหมืองนี้เป็นแรงงานไทยหรือชาวพื้นเมืองอื่นที่ไม่ใช่จีน ซึ่งส่วนหนึ่งก็ไปบุคคลเหมือนพระราชนูปกรณ์ไปตามระบบไพร์ กัปตันไลท์ซึ่งเคยเดินทางไปถึงเกาะและอาศัยที่นั้น 4 เดือนกล่าวว่า “ประชาชนไปบุคคลเหมือนตามคำสั่งของทรราชซึ่งอยู่ที่นั้นในนามของรัฐบาลสยาม”

เมื่อชาวบ้านนำเอกสารเร่ 100 ปอนด์ไปถุงกับชาวจีน ก็จะได้รับตัว 1 ในมีนูล่าเท่ากับดีบุก 40 ปอนด์ เดท่ากับผู้นำเร่น้ำไปถุงเป็นข้าราชการตัวของตนก็จะมีนูล่าเท่ากับดีบุก 50 ปอนด์

ส่วนที่เหลือ 30–35 ปอนด์ที่ได้จากการยกรูร หรือ 20–25 ปอนด์ที่ได้จากข้าราชการนั่นก็คือผลกำไรของชาวจีนที่รับผู้ขายผลิตภัณฑ์ในตลาด ตัวที่ได้จากการยกรูรนี้รายได้ก็สามารถนำไปซื้อเงินกับ “ข้าหลวงหรือเจ้าภาษี” ในกรณีของภูเก็ตมีหลักฐานในรุ่นหลังซึ่งให้เห็นว่า ไม่มีผู้ใดรับประมูลการเดินทางในภูเก็ตอีกนาน และด้วยเหตุดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองต้องรับเป็นผู้ประมูลการไปค้าวยในบางสมัยสิทธิการรับประมูลนั้นคงต้อง殃กันระหว่างเจ้าเมืองและผู้สำเร็จราชการแบ่งหัวเมือง “ข้าหลวงหรือเจ้าภาษี” ก็จะจ่ายเงินให้ 5 บาทต่อตัวที่มีมูลค่าเดินทางทุกๆ 62.5 ปอนด์อังกฤษ นับเป็นการกดราคาซื้อขายอย่างมาก แต่ถึงอย่างไรก็จำเป็นต้องขายเดินทางนั้นแก่ “ข้าหลวงหรือเจ้าภาษี” ซึ่งรับผู้ขายเดินทางเข้ามา เนื่องจากภูเก็ตตั้งแต่เดิม

ราคายกที่รับซื้อจากรายภูร เป็นรูปตัวนี้ ไม่แน่ใจมากยังถึง การซื้อขายตามปกติ หลักฐานบางแห่งชี้ว่าราคานี้ให้เกิดตัวเดินทางนี้ ที่จริงแล้วมิใช่การซื้อเดินทาง แต่เป็นการจ้างให้รายภูรเหล่านี้ขึ้นเดินทางเพื่อไปส่งยังสยาม อันเป็นจำนวนส่วนที่เมืองถูกต้องส่ง แก่กรุงเทพฯ

ราคายกเดินทางนี้เป็นหลุมนี้มิใช่ทำได้ย่างๆ ในท้องที่ นางแห่งเช่นเดียวกับเมืองภูเก็ตรายภูรต้องขุดหลุมลึกลงไปถึง 50–70 ฟุต ในขณะที่เดินทางฝั่งทะเบียนเดินทาง 10–30 ฟุตเท่านั้น แต่จะทำ ริมฝั่งทะเบียนได้ก็ต้องรอฤทธิ์ที่หมดหนาน้ำทะเบียนสูงแล้วเท่านั้น ด้วยเหตุดังนั้นจึงสามารถทำงานได้เพียงปีละ 4 เดือน (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการทำเหมืองใน Anderson, 1965: 54–68) การเอาเปรียบของระบบต่อการทำเหมืองนี้เองที่ทำให้จำนวนคนที่ไปทำเหมืองในดันรัตนโกสินธ์ที่ภูเก็ตมีไม่นานนัก สักคราวรายงานว่า ดีบุกที่ส่งออกจากการเดินทางมาระยะห่างประมาณ 700 คน เท่านั้น (Anderson, 1965: 62) ทรัพยากรจำนวนมหาศาลของเกาะภูเก็ตจึงถูกทิ้งไว้เปล่าอีกเป็นเวลานาน ก่อนที่ราชวงศ์ภูเก็ตในตลาดโลก และแรงงานจีนจะเปิดศักราชใหม่ของการทำเหมืองในภูเก็ต

สิ่งที่น่าสังกัดจากกลไกของการทำเหมืองและห้ามประโยชน์ จำกัดเหมืองดันรัตนโกสินธ์ก็คือการที่ข้าราชการในตลาดซึ่งหมายถึงกรรมการได้สิทธิพิเศษจากชาวจีนผู้ดูดลุงแร่ กล่าวคือได้ดีบุกคืนจำนวนมากกว่ารายภูรทั่วไป 10 ปอนด์ทุกๆ 100 ปอนด์ของแร่ดิน ย้อนเป็นผลประโยชน์และรากฐานอำนาจอย่างหนึ่งของกลุ่มเครือญาติที่มีอิทธิพลในตลาด เพราะนอกจากคำรามด้วยความที่เป็นกรรมการที่มีอิทธิพลในตลาด ภูรที่มีบริหารที่เป็นกรรมการก็ยังได้สิทธิพิเศษในการหาแร่มากกว่ารายภูรสามัญด้วย การทำเหมืองของกรรมการเหล่านี้ด้วยแรงงานของผู้คนบ่าไฟร่ของตนแม้จะถูกบุรีดจากรัฐบาล แต่ก็ยังถูกบุรีดเนื้อกับว่ารายภูรสามัญ ในส่วนชาวจีนนั้นอาจถือได้ว่าเป็นเครื่องมือของการบุรีดทางเศรษฐกิจที่

สำคัญซึ่งรัฐบาลกรุงเทพฯ ใช้ จึงอาจกล่าวได้ว่าชาวจีนเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของราชธานีอยู่ด้วย การยอมจ่ายดีบุกคืนให้แก่กลุ่มเครือญาติกลางในอัตราที่สูงกว่ารายภูรสามัญจึงเป็นการประนีประนอมกันระหว่างอำนาจของราชธานีกับอำนาจของกลุ่มเครือญาติกลาง ความสำเร็จในการขยายการควบคุมไปยังตลาดตามลำดับของศูนย์อำนาจในลุ่มน้ำเจ้าพระยาในรอบ 200 ปีมานี้ จึงมิได้เกิดขึ้นจากแสวงหาอุปกรณ์ หรืออนิบาลของส่วนกลางล้วน ๆ ลักษณะนี้เป็นผลของการแลกเปลี่ยนหรือประนีประนอมผลประโยชน์กับกลุ่มอำนาจเดิมในตลาดอยู่บ้านเมืองกัน

นอกจากผลผลิตดีบุกแล้ว ตลาดซึ่งมีผลผลิตผลที่เป็นสินค้าอีกอย่างหนึ่งได้แก่อาพัน ราคากองอาพันในตลาดประเทศาจิมเมื่อต้นรัตนโกสินธ์นั้นเป็นน้ำหนักเงินถึง 5–6 เท่าของน้ำหนักอาพัน (Anderson, 1965: 63) อย่างไรก็ตามไม่พบหลักฐานการถือประโยชน์จากการเก็บอาพันในต้นรัตนโกสินธ์ มีสารตรายของเจ้าพระยา กลาโหมถึงพระยาถอดลงในพ.ศ. 2363 ฉบับหนึ่งเรียกเกณฑ์ให้จัดทำอาพันขึ้นทุกเดือนถ้วน แต่ก็ไม่ใช่เพื่อล้างสำราญไปเมืองจีน หากเพื่อใช้ประกอบพระราชโสดห เมื่อนายมีนาเขี่ยมถลงในรัชกาลที่ 3 ได้พุดถึงอาพันที่เกียรติค่างอยู่ตามหาด สังกัดนิเม็นตลอดจนอวน แต่คู่เหมือนไม่ได้พุดถึงการเก็บอาพันเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เลย (ดูนิราชาตาง: 668) จึงเข้าใจว่าบทของอาพันหากจะมีในทางเศรษฐกิจมีต้นรัตนโกสินธ์ ก็มีน้อยมากและคงไม่กระบวนการต่อโครงสร้างทางการเมืองภายในของภาคกลางแต่อย่างใด

ในระบบการผูกขาดและบุรีดของเมืองถูกต้องเมื่อต้นรัตนโกสินธ์นั้น เป็นผลให้ดีบุกของภาคถูกต้องมีราคากองที่แพงถูกกว่าที่อื่น ๆ ในมลายูคือตกราว 50 เหรียญต่อ 1 บำบัดซึ่งมีน้ำหนัก 500 ปอนด์ อีกทั้งยังสามารถหักลดลงของกามาได้ขนาดเดียวกันหมด ซึ่งไม่เหมือนแหล่งอื่นในมลายูซึ่งผู้ซื้อต้องเอาหักลดลงใหม่ เพราะมีขนาดไม่เท่ากัน (Anderson, 1965: 123) ดีบุกอันเป็นส่วนที่เหลือจากการส่งส่วยแล้วจึงเป็นสินค้าที่กลุ่มเครือญาติกลางได้ประโยชน์จากการค้าขายอย่างเต็มที่ และก็มีรายงานในต้นรัตนโกสินธ์ถึงการซื้อขายดีบุกของพ่อค้าเอกชนในตลาดตลาดน้ำ นับเป็นส่วนทางของผลประโยชน์อีกทางหนึ่งที่กรุงเทพฯ มิได้เนียดบังไปจากกลุ่มอำนาจเดิมในตลาด

ภาวะบ้านแตกสาเหตุขาดด้วยเกิดขึ้นหลังถูกต้อง ทำให้ผลผลิตดีบุกจากตลาดลดลงไปอย่างมาก วิธีการผลิตดีบุกนั้นต้องอาศัยแรงงานเป็นหลัก เพราะเทคนิคพิทักษ์ที่ง่ายและขาดการลงทุนทางธุรกิจ (แรงงานเป็นแรงงานแพะไม่ใช่แรงงานข้าง) ทำให้ขึ้นต้องเน้นแรงงานในด้านการผลิตอยู่ต่อกันมา ภาวะบ้านแตกสาเหตุขาดด้วยทำให้ขาดปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือแรงงาน ความเจริญ

อย่างรวดเร็วของพังงาเท่ากันเป็นการสะกัดกั้นไม่ให้มีการอพยพของแรงงานข้ามมาสู่ภาคกลาง การเพิ่มประชากรของภาคจึงเป็นไปอย่างช้า ๆ เมื่อว่ามีการกลับดังกล่าวขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 2 ก็ซึ่งไม่เปลี่ยนแปลงหน้าของประวัติศาสตร์กลางไปมากนัก

การเดินโดยของเมืองภูเก็ตจึงเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าของภาคอย่างแท้จริง ภูเก็ตเป็นเมืองของหมู่บ้านเรือโดยเฉพาะ เกิดขึ้นในภาวะที่ความต้องการดินบุกของตลาดโลกเพิ่มขึ้น (เฉพาะเพียงการพัฒนาการขนส่งทางทะเลที่กระบวนการลงทุนน้ำออกเชิงตัวต่อครั้งหลังของศตวรรษที่ 24 เพียงอย่างเดียวที่ทำให้ความต้องการดินบุกในตลาดโลกเพิ่มขึ้นแล้ว) ยิ่งมาถึงศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ราคาน้ำดินบุกในตลาดโลกถือเป็นตัวขึ้นสูงอย่างรวดเร็ว ปราสาจากเสี้ยวซึ่งโอกาสของกำไรทางเศรษฐกิจเช่นนี้ พระภูเก็ต(แก้ว)จะมองไม่เห็นคุณค่าของแหล่งดินบุกและเมืองภูเก็ต

อย่างไรก็ตาม เพียงแต่ความต้องการในตลาดโลกเพียงอย่างเดียวจะยังไม่สามารถทำให้มีองค์กรเครือข่ายดินล่างก็ยังไม่สามารถหาแรงงานเกณฑ์อย่างเพียงพอที่จะใช้ประโยชน์จากเหมืองแร่ในดินได้ หากเป็นพระราชการปราบขึ้นของแรงงานเสรีในเมืองไทยต่างหากที่เปิดโอกาสแก่การล้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจเช่นนี้เป็นไปได้ แรงงานเสรีเหล่านี้คือชาวจีนอพยพจำนวนมากที่พากันหลังไหหลงเข้าสู่ประเทศไทยนับตั้งแต่รัตนโกสินทร์เป็นต้นมา

โอกาสสนับเข้าใจว่าเกิดขึ้นพร้อมกับระบบเหมือง นั่นก็คือการเลิกผูกขาดดินบุกโดยรัฐบาลสยาม แต่หากประโยชน์จากดินบุกโดยการปล่อยให้รายภูริไปปัจจุบันเร่หลอมแล้วโดยอิสระ เพียงแค่รัฐบาลเรียกเก็บอากรจากการหาทรัพย์ในดินของรายภูริ และเพื่อประกันว่ารัฐบาลจะมีรายได้อย่างแน่นอน จึงเปิดประมูลให้มีผู้ปั้นตัวแทนรัฐบาลทำหน้าที่ “เจ้าภาษีนายอากร” ระบบเจ้าภาษีนายอากรเปิดโอกาสแก่การเอารัดเอาเรียบและหากำไรอย่างไม่ยุติธรรมในหมู่ผู้เป็นเจ้าภาษีนายอากร ถึงกระนั้นเนื่องจากขาดการคุมคนคุมที่ดี และเนื่องจากความบกพร่องของประชาก ทำให้หัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตกไม่มีผู้รับประมูลเป็นนายอากร คล้ายเป็นธรรมเนียมที่จะให้เจ้าเมืองเป็นผู้รับประมูลเป็นนายอากรไปโดยอัตโนมัติ ระบบ“เหมือง”จึงเกิดขึ้นด้วยประการจะนี้ (สุนทร, 2518: 36)

ภายใต้ระบบเหมือง กลุ่มเครือข่ายดินล่างได้เร่งจูงใจที่จะเพิ่มผลผลิตของดินบุก เพราะหลังจากที่ต้องเสียอากรอันเป็น“พระราชทรัพย์”จำนวนหนึ่งไปแล้ว ส่วนที่เหลือจากการผลิตดินบุกทั้งหมดต้องเป็นกำไรของเจ้าเมือง ในระบบเหมืองนี้ นายอากรหรือเจ้าเมืองจะต้องเป็นผู้ออกทุน หรืออุดหนุนให้ก่อตั้งรับเป็นผู้เดี่ยวในทางธุรกิจเอง และไม่มีปัญหาเรื่องพะบุคคลในกลุ่ม

อำนาจเดิมท่า�ันที่จะมีทุนเพียงพอสำหรับการเสี่ยงนี้ เท่ากันเป็นการผูกมัดที่จะต้องได้รับสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองหรือนายอากรดินบุกจากกรุงเทพฯ ไว้ด้วย (สุนทร, 2518: 30)

ปัญหาที่กลุ่มเครือข่ายดินล่างต้องจัดการเพื่อให้ได้ประโยชน์จากสภาพการณ์ใหม่นี้ก็คือต้องหาแรงงาน กำลังคนที่เข้าสู่ภาคภูเก็ตจะทำประโยชน์ให้เจ้าเมืองได้มาก ในสมัยหลัง (รัชกาลที่ 5) พระยาดำรงสุจริตผู้ว่าราชการเมืองรองเคยเบนิว่า ถ้าหากเจ้าเมืองได้ 1 คน ก็จะได้กายือการผลประโยชน์เพิ่มขึ้นปีละ 25 บาท (สุนทร, 2518: 38) พระภูเก็ต (แก้ว) ไม่มีทางไปเกลี้ยกล่อมผู้คนจากที่ได้ได้ และกำลังคนที่พระภูเก็ต(แก้ว)ามาก็คือแรงงานเสรีของชาวจีนนั่นเอง มีหลักฐานว่าพระภูเก็ตได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ว่าจ้างจีนให้หลำและมาเก็บอาออกไปภูเก็ต 300 คน ทั้งว่าจ้างจีนในเดือนปีกนี้ได้สมทบเข้าไป เพื่อปิดทำเหมืองที่ดำเนินอยู่อย่างและท่านเคร่ง ตัวท่านเองไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทุ่งคา ปู่กุ โรงให้เงินทำการค้าที่ทุ่งคา (สุรีย์ เลี่ยงแสงทอง, 2524: 21-22) จำนวนชาวจีนที่อพยพเข้าเมืองภูเก็ตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว พลเมืองของเมืองภูเก็ตเพิ่มมากขึ้นกว่าเมืองอื่นๆ ของภาคใต้ แต่พลเมืองของภูเก็ตต้นน้ำส่วนใหญ่เป็นจีนทั้งสิ้น ในพ.ศ. 2393 พลเมืองไทยที่เป็นไฟร์ส์วายเต็มตัวของดินล่างนี้จำนวนที่ต้องเสียส่วย 315 เหรียญ ในขณะที่ภูเก็ตมีเพียง 46 เหรียญ แต่ในพ.ศ. 2407 เพียงเดียวเมืองภูเก็ตก็เก็บเงินผูกปันได้ถึง 17,505 เหรียญจากชาวจีน 7,002 คน (สุนทร, 2518: 40) โดยนายดึงชาวจีนเข้าไปทำเหมืองในภูเก็ตนี้พระยาภูเก็ตโดยหมายครอง(ทั้ง)ก็ยังคงดำเนินต่อไปทำให้ภูเก็ตสามารถส่งภาษีได้เพิ่มขึ้นไปอีก และเป็นผลให้เมืองภูเก็ตได้ยกเป็นเมืองขึ้นกรุงเทพฯ โดยตรงในพ.ศ. 2404 (สุนทร, 2516: 71)

มีสิ่งที่น่าสังเกตอยู่ไม่น้อยในเรื่องที่เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองถ่องถางในเวลาหลังศึกดินล่างครั้งที่สองมาแล้วนี้ ประการแรกการเปลี่ยนฐานะจากผู้ก่อการเป็นมหาอำนาจไปเป็นผู้รับหน้าที่เป็นผู้เสี่ยงทางธุรกิจเองนี้ ไม่ได้เปลี่ยนกลุ่มอำนาจเดิมในภาคล่างให้กลายเป็นกลุ่มธุรกิจในระบบทุนนิยมอย่างแท้จริง ทั้งนี้พระรัชกาล “ไม้รู้หรือสามารถควบคุมการผลิตดินบุกในภาคภูเก็ตได้ เจ้าเมืองซึ่งเป็นนายอากรจึงสามารถประมูลภาระได้ในภาคต่อว่าเป็นจริงมาก ๆ อัตราการเสี่ยงในทางธุรกิจจึงลดลงเป็นอันมากในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลในกรุงเทพฯ ก็ได้ทราบว่าพระยาภูเก็ตมักจะประมูลภาระกับเจ้าเมืองที่เป็นจริงอย่างมาก และต้องมีการบังคับให้เพิ่มภาระกับนายอากรครั้ง(ดูข้างหน้า) ประการที่สอง ชาวจีนรุ่นแรก ๆ ที่พระภูเก็ตจ้างไปจากกรุงเทพฯ นั้นก็ไม่ได้เป็นแรงงานเสรีอย่างแท้จริง การเดินทางไปภูเก็ตต้องลง

ทุน และเข้าใจว่าทุนในการเดินทางจากกรุงเทพฯ นั้นพระภูเก็ต็คงออกให้ก่อน ในขณะที่กรรมกรจีนเหล่านี้เกิดพันธะภูกพันที่ต้องทำงานชดใช้ในระบบจ้างล่วงหน้า (indentured servant) ซึ่งกรรมกรจีนนิยมใช้นับด้วยเตือนทางจากประเทศจีนแล้ว และขอให้สังเกตด้วยว่ากรรมกรจีนเหล่านี้เป็นชาวไหหลำและมาเก๊ะซึ่งไม่ใช่เชื้อส่วนข้างมากในกรุงเทพฯ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือจ้างจีนที่ไม่ค่อยมีเส้นสายการทำการทำนาหากินในกรุงเทพฯ พันธะที่กรรมกรจีนเหล่านี้มีต่อพระภูเก็ต็จึงมีมากกว่าหนี้สินค่าเดินทาง ประการที่สาม นายอาจารีบุกนี้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองอยู่ด้วย เท่ากับสามารถใช้อำนาจรัฐได้ในระดับหนึ่งเพื่อควบคุมและดำเนินการทางธุรกิจของตน ชาวจีนที่อพยพเข้ามายังภูเก็ตในรุ่นหลังจากนั้นจะเป็นแรงงานที่ไม่อยู่ในอาชีพดองเจ้าเมืองภูเก็ต กลยุทธ์เป็นกลุ่มคนที่อยู่ในกระบวนการบังคับสูบอุบัติเดิมของตลาดไม่สามารถควบคุมได้ มีการรวมกลุ่มกันเป็นอัลลี่และอื่นๆ ซึ่งกลุ่มนี้จะเป็นการบ่อนทำลายอัมนาจของกลุ่มเครือญาติถัดลงลูกที่ลະน้อย

ข้อสรุปที่กล่าวสามประการนี้ มีความสำคัญที่ซึ้งให้เห็นว่ากลุ่มเครือญาติถัดลงไม่ได้ปรับตัวให้เป็นนายทุนอย่างแท้จริง แม้จะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนจะเปลี่ยนไป แต่รากฐานของการดำเนินงานทางเศรษฐกิจนี้ก็ยังพึ่งพิงอยู่กับระบบสักดินาแบบเก่า ความไม่พัฒนาของกลุ่มเครือญาติถัดลงนี้จะทำให้ไม่สามารถรักษาอัมนาจทางการเมืองไว้ได้ เมื่อเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขยายเข้าสู่ภูเก็ตอย่างเข้มข้นขึ้น และต้องเผชิญภาระเงินทั้งจากชาวจีนและฝรั่ง

การสูญเสียอัมนาจทางการเมือง ของกลุ่มเครือญาติถัดลง

เราอาจมองการสูญเสียอัมนาจทางการเมืองของกลุ่มอัมนาจเดินในเก้าอี้ถัดลงว่าเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองเป็นระบบเทศกิบาลก็ได้ แต่ระบบเทศกิบาลให้ผลกระทบต่อกลุ่มอัมนาจเดิมในท้องถิ่นต่างๆ ไม่เหมือนกัน แม้ว่าผลมันปลายก็ถือการสูญเสียหัวอดลงของอัมนาจทางการเมืองในท้องถิ่นเหมือนกันก็ตาม การเข้าใจประเด็นการสูญเสียอัมนาจของกลุ่มอัมนาจเดิมในเก้าอี้ถัดลงในกรณีที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของภูเก็ต จึงควรพิจารณาจากปัจจัยที่เกิดในท้องถิ่นภูเก็ตเอง อันจะเป็นเงื่อนไขให้รัฐบาลถัดลง “เลือก” ที่จะเอื้อประโยชน์ให้เป็นพันธมิตรของตนในการสถาปนารัฐแบบใหม่ขึ้นแทนที่ “กรุงเทพทวารวดีเครือญาติ”

ราคานิตบุกที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 25 (พรารภ

อวันสกุล, 2522: 72) เป็นผลให้ชาวจีนยิ่งหลังไหหล้าไปทำเหมืองในเกาะภูเก็ตมากขึ้น ในขณะที่มีอัชกาลที่ 2 นั้นหลังชุมชนของชาวจีนทำเหมืองอยู่ที่พังงามากกว่า (Crawford, 1965: 445) อย่างไรก็ตามปริมาณของชาวจีนในเกาะภูเก็ตหลังจากยุครุ่งเรืองของดีบุกแล้ว ก็ยังมีปริมาณขึ้นลงไม่แน่นอน เพราะชาวจีนส่วนใหญ่เป็นกรรมกรและนายทุนระดับย่อมปีได้ที่เริ่มราคาสูงและมีฝันตกชุมชนนี้ในระยะหนึ่งชาวจีนจึงเป็นแรงงานอพยพที่เคลื่อนที่ตลอดเวลาในเกาะภูเก็ต (สุนทร, 2518: 14–15) ส่วนวิธีทำเหมืองของชาวจีนนั้นก็ไม่ต่างจากที่คนไทยเคยทำมาหากันนัก กล่าวคือยังเน้นหนักอยู่ที่การหุ่มแรงงานลงไปมากกว่าการพัฒนาเทคโนโลยีที่มี ฯ และเนื่องจากชาวจีนเหล่านี้ยกขนจึงยังต้องอาศัยทุนของเจ้าเมืองหรือนายอาจารีอยู่ต่อไป คราวน์ท่าที่สภาพการณ์ยังเป็นที่นี้ ไม่ว่าจำนวนชาวจีนจะมีมากสักเพียงใด รัฐบาลถัดลงย่อมไม่มีโอกาสจะเลือกพันธมิตรของตนเป็นผู้อื่นได้ด้วยจากกลุ่มเครือญาติถัดลงซึ่งมีทุนและความชำนาญในการจัดการเรื่องดีบุกมาแล้ว ทั้งสามารถส่งภาระให้แก่รัฐบาลได้แม้ไม่ค่อยเต็มตามจำนวนที่เป็นจริงเหตุฉะนั้นแม้ว่ากลุ่มประชากรในเมืองภูเก็ตจะเป็นจีนเป็นส่วนใหญ่ แต่รัฐบาลกรุงเทพฯ ก็ยังเขียนขันที่จะปล่อยให้อัมนาจการเมืองอยู่ในมือของกลุ่มเครือญาติถัดลงต่อไป

จำนวนของชาวจีนที่อพยพเข้ามายังภูเก็ตนี้ขาดการจัดตั้งจากทางฝ่ายกุ้นอัมนาจในถัดลงอย่างด้วย เพราะดูจะเกินกำลังและอยู่นอกเหนือผลประโยชน์ของกลุ่มอัมนาจเดิมในภูเก็ตที่จะไปจัดตั้งชาวจีนเหล่านี้ คราวน์ท่าที่ชาวจีนเหล่านี้เป็นแรงงานแก่ทุน (ซึ่งกือทรัพย์และอัมนาจสักดินาสมกัน) ของเจ้าเมืองก็ไม่มีเหตุผลที่จะต้องเข้าไปจัดตั้งชาวจีนเหล่านี้ การจัดตั้งชาวจีนกรรมกรจึงตกเป็นภาระของกลุ่มสมาคมลับอันเป็นกลุ่มทางสังกัดที่เพร่หลายอยู่ในต้องที่ของเจ้าเมืองเป็นเวลาหลายศตวรรษแล้ว และที่รัฐกันในเมืองไทยว่าอัลลี่ การแบ่งแยกผลประโยชน์กันของกลุ่มอัลลี่ทำให้เกิดการแข่งขันขนาดใหญ่ในหัวเมืองชายทะเลเล็กฟังดูดกหอยครั้ง รวมทั้งในเกาะภูเก็ตด้วย การจลาจลเหล่านี้พิสูจน์ให้รัฐบาลถัดลงมองเห็นว่า ลำพังกลุ่มอัมนาจเดิมในถัดลงไม่เข้มแข็งเพียงพอจะรักษาความสงบของเกาะภูเก็ตได้ รัฐบาลถัดลงได้ส่งเรือรบไปอยู่ประจำที่เกาะภูเก็ตในพ.ศ. 2412 ลังข้าหลวงถูกประหารโดยกรรมการอุทธรณ์ คุณหัวเมืองเหล่านี้อย่างโกลาหลซึ่งนอกจากนี้ก็ยังได้เริ่มใช้นโยบาย “เลี้ยงอัลลี่” (ดู สุนทร, 2518: 80–81) ซึ่งเท่ากับเป็นการแทรกแซงเข้ามายังความคุ้มครองของดีบุก และโดยปริยายก็คือการคานหรือจำกัดอำนาจของกลุ่มเครือญาติถัดลงลงนั่นเอง และการที่

รัฐบาลกลางเริ่มใช้สันทอนาย “เสียงอังค์” นี้กีเท่ากับว่าเพิ่มอำนาจต่อรองของชาวจีนกับรัฐบาลกลางขึ้นด้วย

เหตุการณ์กิจกรรมทุนนิยมที่กระทำมาโดยไม่ได้รับการตรวจสอบจากสิ่งที่เป็นกฎหมายชั้นหนึ่ง ซึ่งมีกิจกรรมทุนกระชาจารจากสิงคโปร์ถึงระดับจังหวัดแล้วนี้มีความสัมพันธ์กับรัฐบาลสยามชั้นได้รับแต่ตั้งเป็นกรุงศรีดิบุกหักดิบ บางกอกได้เป็นกรรมการในหัวเมือง และได้เดินเข้าไปเป็นเจ้าเมืองซึ่งต้องรับประมูลจากการแทรกรัฐบาลอยู่แล้ว ทุนของจีนเหล่านี้จึงช่วยต่อทุนให้เพิ่มขึ้น และต่ออำนาจทางการเมืองให้สูงขึ้นด้วย ไม่น่าประหลาดใจที่พบว่าจีนเหล่านี้มีผลประโยชน์ขัดแย้งโดยตรงกับกลุ่มอำนาจเดิมในห้องลับซึ่งเกยกุนอำนาจทางการเมืองไว้สืบเนื่องกันเป็นเวลานาน ๆ ในกรณีของภูเก็ต เมื่อพ.ศ. 2415 พระยาอัศวฤทธิ์ศรีภัย (ต้นกิมเจง) ได้ยื่นเรื่องขอประมูลภัยที่เมืองภูเก็ต โดยให้เหตุผลว่าพระยาวิชิตสังคม(หัว)เจ้าเมืองภูเก็ตส่งภัยให้หลวงเพียง 17,360 บาท ตนเองสัญญาจะส่งได้ถึงปีละ 320,000 บาท (เท่ากับ 18.4 เท่า) แต่สมเด็จเจ้าพระยาบรรมมหาสุริวงศ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับกลุ่มอำนาจเดิมของภูเก็ต ก็ได้ช่วยเหลือโดยขอให้พระยาวิชิตสังคมประมูลภัยเพิ่มขึ้นเป็น 336,000 บาทให้มากกว่าที่พระยาอัศวฤทธิ์ประมูลไว้ (สุนทร, 2518:96-97) นับว่าสายสัมพันธ์ทางเครือญาติได้ช่วยให้กลุ่มอำนาจเดิมรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไว้เป็นของตนได้ต่อไป แต่พระยาอัศวฤทธิ์ก็มิได้หยุดเพียงเท่านี้ ได้ขอประมูลภัยเพิ่มขึ้นอีกในพ.ศ. 2418 จนทำให้เกิดกลุ่มเครือญาติกลางต้องยอมประมูลเพิ่มขึ้นเป็นถึงปีละ 480,000 บาท ผลจากการเพิ่มราคประมูลก็ต้องทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าเมืองภูเก็ตเกือบล้มละลาย เมื่อจากในช่วงระหว่างปี 2418-2422 มีเหตุการณ์ที่กระทำการผลิตและราคามีบุกอย่างรุนแรง กล่าวคือเกิดอั้งชี้ขาดอีกครั้งหนึ่งใน 2419 และจาก 2418 เป็นต้นไปก็ปรากฏว่าราคามีบุกในตลาดโดยตลอดมาเรื่อยจนถึงพ.ศ. 2422 เป็นเหตุให้เจ้าเมืองทางฝั่งตะวันตกหักเมืองต้องขอลดภัยที่ประมูลไว้ เพราะจีนเลิกทำเหมือนไปจำนวนนวนมาก (สุนทร, 2518: 98-102) ในพ.ศ. 2424 พระยาอัศวฤทธิ์ที่ประสบความสำเร็จในการขัดอำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าเมืองภูเก็ตลงโดยการขอประมูลภัยเมืองภูเก็ตเพิ่มขึ้นอีก แต่พระยาภูเก็ต (คำวัน) ไม่สามารถรักษาได้ รัฐบาลจึงตัดสินใจเก็บภาษีเองโดยตรงเป็นครั้งแรก พระยาภูเก็ตจึงกลับเป็นเพียงพนักงานของรัฐบาลกลางไปอีกต่อหนึ่ง โดยทำหน้าที่เก็บภาษีโดยมีสิทธิ์หักไว้ได้ 5% (สุนทร, 2518: 102-105)

แต่ในพ.ศ. 2424 ชาวจีนไม่ต้องการเงินทุนจากเจ้าเมืองเสียแล้ว มีชาวจีนจำนวนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จทางธุรกิจเป็นนายทุนแทนได้อย่างดี ครอบคลุมของเจ้าเมืองภูเก็ตที่มีเงินสะสมทุนไว้ไม่

น้อย เห็นพระยาวิชิตสังคมนั้นกล่าวว่ามีค่าจากการเป็นนายการค้าบุกเมืองภูเก็ตต่อมาหลายครั้ง เพราะจะใช้ทรัพย์ที่สะสมไว้เพื่อลบทุนเบี้ยขันกับชาวจีนอีก ในการทำเหมืองต่อไป แต่ด้วยเหตุผลหลายประการปรากฏว่ากลุ่มเครือญาติกลางมิได้ลงทุนในเหมืองบุกอีกด้อไป การเปลี่ยนรถดักกันก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำลายทุนที่สะสมไว้ให้มีพลังน้อยลงด้วย พระยาภูเก็ต(คำวัน) อาจเป็นคนสรุยสรุย จึงใช้ทุนที่ได้แบ่งมาไว้ในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ออกงานอย่างใด (สุนทร, 2518: 107-108)

ในทางตรงกันข้าม ชาวจีนสามารถใช้ทุนที่สะสมไว้ก่อให้เกิดความรุกโกรงในได้ตึกว่า ทุนเหล่านี้เป็นทุนที่สะสมขึ้นภายในมากกว่าการโอนทรัพย์สินจากต่างประเทศเข้ามา ความสำเร็จของชาวจีนในการเข้ากุนกิจกรรมเหมืองแร่ในฝั่งตะวันตกนั้นเห็นได้จากการชี้ช่องคุลที่มีผลประโยชน์ในเหมืองแร่ของปัจจุบันเช่น ณ ระนอง ตั้มไทร, ทรงสหบดี ดับพานิช อุดมทรัพย์ พานิชกุล บุญสูง บินอินชอย ทองตัน โภษสมบูรณ์ฯลฯ (พรวี, 2522: 168-194) ล้วนเป็นตระกูลของชาวจีนที่ได้เข้ามาลงทุนในกิจกรรมเหมืองแร่เมืองต้นที่ตั้งต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ทั้งสิ้น

มีเหตุผลอยู่บางประการที่จะอธิบายชั้นนะของชาวจีนที่มีต่อกลุ่มเครือญาติกลางในสมัยนี้ซึ่งควรสนใจ

ในสมัยได้สมัยหนึ่งซึ่งยังไม่ทราบเวลาที่แน่นอน แต่ก็คงจะประมาณรัชกาลที่ 3-4 การส่งอากรเข้ากรุงเทพฯ จากภูเก็ตเริ่มเปลี่ยนมาสู่การส่งเป็นตัวเงินแทน ในอัตราราคาละ 48 เหรียญ ทั้งนี้พระได้พับว่าการส่งอากรเป็นดีบุกนั้นลำบากกว่ากันมาก การอนุญาตเช่นนี้ ของกรุงเทพฯ เท่ากับเปิดโอกาสให้เก่าภูเก็ตส่งออกดีบุกได้โดยตรง โดยไม่ต้องส่งผ่านมาบังกรุงเทพฯ เลย จึงเป็นการผลักให้ภูเก็ตเข้าไปมีความผูกพันอยู่กับแหล่งรับซื้อคืออาณาจักรของลังกูณยังขึ้น ผลกำไรของนายอากรหรือเจ้าเมืองจึงเพิ่งได้จากการค้าดีบุกอยู่ด้วย ยิ่งทำกำไรในการค้าได้เท่าใด ก็ยิ่งจะสามารถได้เงินกำไรสูงขึ้นไปเท่านั้น เพราะราคาที่ต้องส่งแก่กรุงเทพฯ นั้นเป็นราคายาวยัวออยแล้ว โอกาสของการค้าเช่นนี้เปิดให้แก่ผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านการค้าขาย และมีเส้นสายความสัมพันธ์กับธุรกิจดีบุกในอาณาจักรของอังกฤษ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างชาวจีนกับเจ้าเมืองแล้ว จะเห็นได้ว่าชาวจีนอยู่ในฐานะจะหมายโอกาสทำกำไรกับการค้าดีบุกเสรีที่รัฐบาลกรุงเทพฯ มอบให้มากกว่า

นโยบายของกรุงเทพฯ เองที่พยายามเข้าไปควบคุมหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกนั้นด้วยตัวตนโภสินทร์เป็นต้นมา ยังนับวันกีจึงทำให้เกิดกลุ่มอำนาจเดิมในถลางหมุดสมรรถภาพของการสร้าง-

ความสัมพันธ์กับศูนย์อำนาจที่หลักหลาຍอย่างที่เคยเป็นมา ต้องหันมาสัมพันธ์เดียวกับกรุงเทพฯ เพียงศูนย์เดียว กារของสายสัมพันธ์กับพ่อค้าและข้าราชการอังกฤษที่เราอาจพบได้ในเอกสารเมืองตลาด เมื่อครั้งท้าวเทพกระษัตรีนั้นได้สูญหายไปเสียแล้ว ทายาทรุ่นหลัง ๆ ของห่านมีสายสัมพันธ์เดียวกับราชสำนักในกรุงเทพฯ และเจ้าเมืองอื่น ๆ ที่ผลิตนูกเซ่นเดียวกันในราชอาณาจักรสยาม เหตุระนันมือตลาดต่างประเทศถูกเปิดขึ้นใหม่ จึงไม่อยู่ในฐานะจะขายโภภานส์ได้เต็มที่เท่าชาวจีน

ไม่แต่เพียงโอกาสทางการค้าเท่านั้นที่กลุ่มอำนาจเดิมในเกาะภูเก็ตต้องสูญเสียไปเมื่อถูกดึงให้มาสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ เพียงศูนย์เดียว แต่เมื่อผลเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของกลุ่มอำนาจเดิมนี้ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เกิดจากอุตสาหกรรมเหมือนเรือในอาณาจักรของอังกฤษไม่เป็นที่สนใจของกลุ่มอำนาจเดิม ซึ่งขาดความสนใจและสายสัมพันธ์กับนายเหมืองหรือผู้ปกครองอาณาจักรอย่างที่เคยเป็นมา และทั้งยังเคยชินแต่กับการดำเนินการกิจกรรมเหมือนแร่ด้วยการทุ่นแรงงานลงไประบุเพื่อยืดเยื้อเดียว จึงเป็นพวกที่ไม่สามารถปรับปรุงกิจการของตนเองแข่งขันกับชาวจีนได้ นายเหมืองชาวจีนได้นำอาแทนนิกวิทยาสมัยใหม่เข้ามาใช้ในเหมืองของตนตั้งแต่พ.ศ. 2431 โดยการใช้เครื่องจักรไอน้ำสำหรับสูบน้ำและฉีดหิน เพื่อทำเหมืองสูนและเหมืองอื่น ๆ โดยได้รับแบบอย่างมาจากการลามู (ศุรีป., 2524: ๙๙) “ไม่น่าประหลาดที่ชาวจีนอย่างพระยาอศุภกุดฯ หรือพระยาสุขรัตต์ดำรงซึ่งมีพื้นสายสัมพันธ์กับนายเหมืองในอาณาจักรอังกฤษ และการลงทุนร่วมกับนายเหมืองเหล่านี้ จึงเป็นพวกที่สามารถปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีที่สำคัญได้อย่างลับไวกว่ากลุ่มอำนาจเดิมในตลาด

ในโลกที่ขาดการศึกษาแผนใหม่ (ก่อนพ.ศ. 2438 อันเป็นปีแรกที่ได้ตั้งโรงเรียนแห่งแรกขึ้นในเกาะภูเก็ต) (ดู ศุรีป., 2524: ๒๑๐) กลุ่มอำนาจเดิมในตลาดไม่สามารถรู้เห็นหรือเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้ แต่ชาวจีนสามารถทำได้ เมื่อไม่ใช่ด้วยการศึกษา แต่ก็ด้วยความคุ้นเคยเป็นส่วนตัวกับผู้คนในอาณาจักรอังกฤษ และการร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับคนเหล่านี้

เมื่อนายทุนจีนนำทุนของตนไปทำเหมืองในเกาะภูเก็ต ปัญหาเรื่องแรงงานขาดแคลนนั้น นายทุนจีนย่อมได้ปรีบมากกว่าเจ้าเมืองภูเก็ต อย่างน้อยความเป็นคนชาติและวัฒนธรรมเดียวกัน ที่ทำให้หากแรงงานชาวจีนซึ่งมีอยู่จำกัดนั้นได้จ่ายก่าว่า นี่เป็นขอได้ปรีบ อีกอย่างหนึ่งของชาวจีนเหนือกับกลุ่มอำนาจเดิมในตลาด ยิ่งเมื่อถูกกลุ่มอำนาจจีนขาดกำลังที่จะจัดตั้งชาวจีนเอง และเมื่อวัสดุภัณฑ์ทางการค้าอย่าง“เลี้ยงอังช์” การเพ่งขันเพื่อเปลี่ยนแรงงานชาวจีนโดยยกกลุ่มอำนาจเดิมซึ่งประสบความยากลำบากมากขึ้น

สิ่งที่รัฐบาลกลางต้องการจากเกาะภูเก็ตคือความสงบ เรียนรู้อยู่ปลดภัยจากการจลาจลอังช์ การไฟฟ้าสู่ก่องพระคลังของอากรเดิมนูกอย่างสม่ำเสมอและทวีจำนวนขึ้น และเพื่อให้ได้ตามนี้ต้องให้อุดสาหกรรมเหมือนเรือเดิบโคขึ้นด้วย ในกรณีเช่นนี้ภูเหมืองทางเลือกมีอยู่น้อยในการสร้างพัฒนาระบบตรวจสอบเชิงนโยบายที่คุณอังช์ได้ในระดับใดระดับหนึ่ง ซึ่งจะช่วยประทัดกองทัพของรัฐบาลไม่ต้องใช้ปราบปรามการจลาจล นายเหมืองจึงนึกอีกครั้งที่มีทุนเพียงพอที่จะทำให้เหมืองเรือคงอยู่และเจริญต่อไป เมื่อให้อำนาจทางการเมืองในท้องถิ่นแล้ว ก็จะสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของรัฐบาลที่กำลังมุ่งสร้างรัฐแบบใหม่ขึ้นได้และด้วยเหตุดังนั้นกลุ่มอำนาจเดิมในตลาดจึงถูกทอดทิ้งไปเสีย และสูญเสียอำนาจทางการเมืองในท้องถิ่นไปจนถ้วนเชิง

ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวจีนเหล่านี้มีผลต่อการเข้าแทนที่อำนาจทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมอยู่ด้วย ประโยชน์ที่น่าจะสรุปการเดินให้ถูกของชาวจีนในทางเศรษฐกิจและการเมืองของตลาดได้อย่างตื้กตื้ก “ในพ.ศ. ๒๔๔๔ พระยารัษฎาบุรุษดิษฐ์ได้เลื่อนขึ้นเป็นข้าหลวงเทศบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต และทำหน้าที่ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ตด้วย”

บรรณานุกรม

ประชุมพงศาวดาร ใช้ฉบับพิมพ์ของสำนักพิมพ์ก้าวหน้า

เอกสารในหมวดรัฐบาล จ.ร. คือจดหมายเหตุรัชกาลที่ _____ เลขหน้ายांงหลังคือเลขทะเบียนของเอกสารและปีจุลศักราช
จดหมายหลวงอุดมสมบัติ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมนูนี, 2505
นิช อีบัวร์วิงค์, การเมืองไทยสมัยพระนราษฎร์, กรุงเทพฯ, 2523

_____, (บ.ก.) ศรีรวมเทพนคร, กรุงเทพฯ, 2527

ประชุมนิราศสุนทรภู่ ฉันท์ ข่าวໄລ (รวมรวมสอบชำระบะ), พระนคร, 2503.

พรณี 璇นกุล, กิจการท่องเที่ยวนักกันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ 2522

สุนทร หริษฐุวงศ์, สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองอย่างเด็ดขาดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ระหว่างพ.ศ. 2434-2453, นค., ปริญานิพนธ์ กศ.ม., 2518

สุนัย ราชภัณฑารักษ์, “ท้าวเทพกระษัตรี,” ใน ทำเนียบกลุ่มยาติสกุล ณ ถลาง, 2524

_____, ภูเก็ต, กรุงเทพฯ 2517

สรีบ เลียงแสงทอง, การศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตระหว่างปีพ.ศ. 2396-2475, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ 2524

Abdullah Hj. Musa Lubis, Kesah Raja Marong Maha Wangsa, K.L., 1965.

Anderson, John, Political and Commercial Considerations Relative to the Malayan Peninsula
and the British Settlement in the Straits of Malacca, Singapore, 1965.

Bassett, D. K., "Anglo-Malay Relations, 1786-1795," *JMBRAS*, XXXVIII, 2 (Dec., 1965): 183-213

Bonney, R., "Francis Light and Penang," *JMBRAS*, XXXVIII, 1 (July, 1965): 135-158

Crawfurd, John, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochinchina, K.L., 1967.

Launay, Adrien, Histoire de la Mission de Siam, 1662-1811, (Documents Historiques I), Paris,
1920.

Leach, Edmund, "The Frontiers of Burma," *CSSH*, III, 1(1960): 49-68.

Pires, Tome, Suma Oriental, London, 1944.

Simmonds, E. H. S., "Francis Light and the Ladies of Thalang,"

JMBRAS, XXXVIII, 2 (July, 1966): 213-228.

The Crawfurd Paper, Printed by Order of the Vajirananan National Library, 1915.

Wheatley, Paul, The Golden Khersonese, K.L., 1966.